

”Antiquo stemate et illustri familia” – skotska vapen på Finlands Riddarhus¹

Av Carl-Thomas von Christiernson

TITLE: ”Antiquo stemate et illustri familia”, Scottish arms at the Finnish House of Nobility.

ABSTRACT: The article examines true and claimed Scottish connections at the Finnish House of Nobility. The af Klercker, Stierncreutz (and Teet) families have never had any connections with Scotland, but the checky arms of the af Klercker family have probably been inspired by Scottish Clerk/Clark arms. The claimed Scottish origins of the Lilliebrunn (originally Kiorbiauw) family, have not been verified and, in any case, there is no armorial connection. The von Wright family has Scottish origins, but no connection to armigerous Scottish Wrights have been proved. The main charges of the von Wright arms are, however, the same as the three axes in the Scottish Wright arms. The noble Scottish descent of the families Forbes, Fraser, Montgomery and Ramsay has been accepted by the Swedish House of Nobility and their arms are based on the Scottish paragons, but in some cases the genealogic connections to Scotland are not without problems. The Scottish descent of Forbes af Lund from Forbese of Tolquhon through the Thainston branch appears undisputed and their arms document the history of their Scottish family and property. The Fraser family is a cadet branch of the Frasers of Philorth as the father of the Swedish progenitor of the family, Anders Fraser, was the fifth son of Alexander Fraser, 8th of Philorth. The descent of the Montgomery family from Clan Montgomery has been officially confirmed, but the genealogical background for the naturalisation relies only on a royal resolution. The Scottish descent of the Ramsay family is undocumented but accepted. The Ramsay birthbrief, dated in 1623 and presented to the Swedish House of Nobility in 1633 is known through a copy. The exact import of the crescent and annulet, usually marks of cadency for the second and the fifth son, in the Swedish and Finnish Ramsay arms remain unknown.

KEYWORDS/NYCKELORD: Scotland, Finland, House of Nobility, claimed Scottish origin, coats of arms. Skottland, Finland, Riddarhus, skotska förbindelser, vapensköldar.

AUTHOR INFORMATION/FÖRFATTARINFORMATION: Carl-Thomas von Christiernson, cand.mag. & art., christiernson@heraldik.org

Under Sveriges tid som europeisk stormakt kom ett stort antal skottar till landet² för att som krigare ingå i den svenska armén och delta i de krig som etablerade och befäste landets ställning som europeisk stormakt. Dessa krigare bestod av såväl vanliga soldater som officerare, många tillhörande kända skotska klaner. En del av dessa meriterade sig så att de belönades med ärftlig adlig värdighet. Bland de släkter som sökte introduktion på Sveriges Riddarhus fanns å ena sidan sådana som erkändes inneha skotskt adelskap och därför utan vidare naturaliserades som svenska adelsmän, medan andra ombads styrka sin adliga börd innan naturalisation kunde komma på fråga. De som på ett eller annat sätt förvärvat svenskt adelskap kunde självfallet sedan söka introduktion.³

Skottar kom även till Finland. July Ramsay utredde hur skotska släkter som exempelvis Drummond, Guthrie, Johnstone, Lindsay, Ogilvie, Ramsay och Wallace hade kommit till landet.⁴ Av dessa verkade en del under relativt kort tid i landsdelen medan andra blev rotfästa. Med tiden immatrikulerades även några ätter på Finlands Riddarhus utgående från det svenska adelskapet. I denna studie granskas några på Finlands Riddarhus immatrikulerade ätter närmare, d.v.s. Forbes, Fraser, af Klercker, Lilliebrunn, Montgomery, Ramsay, Stierncreutz och von Wright. De frågor som särskilt undersöks är hur det förhåller sig med det skotska ursprunget, om dessa ätters vapen på något vis kan föras tillbaka till en skotsk förlaga och hur dessa vapen i givet fall förhåller sig till varandra.⁵

Från och med kung Erik XIV börjar skottar i större antal komma till Sverige. Vasa-

kungarna behövde soldater för kriget mot Danmark, som strävade till att återupprätta Kalmarunionen, och för de upprepade krigen i Ryssland, Baltikum och Polen. Svenska agenter skickades till England och Skottland för att värva soldater. Sveriges territoriella expansion under 1600-talet och Gustaf II Adolfs deltagande i Trettioåriga kriget krävde värvade trupper i en tidigare oanad omfattning.

Skottland var inte enbart ett viktigt område för värvningen av krigare. I likhet med Sverige var landet en sjöfartsnation med en omfattande handels- och krigsflotta, varför den svenska flottan, som i synnerhet under kung Gustaf II Adolf utbyggdes kraftigt, kunde tillgodogöra sig erfaret skotskt befäl och kunniga skeppsbyggare.⁶ Från Skottland kom också handelsmän till Sverige och utvecklade inte endast handelsförbindelserna mellan de två länderna, utan också kring Östersjön. Dessa utländska handelsmäns sedan tidigare etablerade kontaktnät och tillgång till kapital fick stor betydelse för utvecklingen av Sveriges import och export.⁷

Det anmärkningsvärda med de skottar som slog sig ner i Sverige var att de utan större svårigheter etablerade och integrerade sig i det svenska samhället, både det borgerliga och det aristokratiska. Som borgerskap i städerna, genom administrativa befattningar, äktenskap med medlemmar ur betydande borgerliga eller adliga släkter och egendomsförvärv uppnådde de allt högre sociala positioner. Starka band mellan de skotska merkantila och militära grupperingarna både i Sverige och Skottland gjorde att de fortsättningsvis kunde bidra till att tillgodose den svenska statens ökade ekono-

miska och militära behov.⁸ Sveriges frikostighet med att bevilja skattelättnader, adelskap och jordegendom i utbyte mot militära tjänster var lockande. Utlänningarna uppmuntrades på detta sätt att bidra till landets ekonomiska och administrativa utveckling. Skottarna tog i hög grad del i den militära och politiska aggression som ledde till Sveriges territoriala expansion.⁹

Uppskattningsvis tjänade 30 000 skottar i den svenska armén. År 1629–1660 har 57 majorer, 49 överstelöjtnanter och 70 överstar identifierats som skottar. Till dessa kommer fältmarskalk Alexander Leslie, generalerna Robert Douglas, James Hamilton och Patrick Ruthven och generalmajorerna David Drummond, James Dougal, Arvid Forbes, James King, James Ramsay, Thomas Kerr och John Ruthven, som vid sidan av sin militära befattning även hade betydande diplomatiska uppdrag.¹⁰

Traditionellt har orsakerna till att skottar sökte sig till Skandinavien ansetts vara inbördes klanstridigheter i hemlandet, religiös förföljelse, svårigheter att skaffa utkomst åt yngre och arvlösa söner, och inte minst omständigheten att man som militär efter freden med England kunde göra karriär endast i utlandet.¹¹ Inom nyare forskning har man strävat till att på nytt utvärdera orsakerna till att ett så stort antal skottar deltog i den växande svenska stormaktens krig. Man har bland annat lyft fram ett politiskt sammanhang som har karakteriserats som en informell allians mellan huset Stuart och Vasa.¹²

Orsakerna till att skottar samtidigt slog sig ner i både östra och västra rikshalvan skiljer sig inte från varandra. En genomgång av skotska namn i Jully Ramsays *Frälsesläkter*

i *Finland intill Stora ofreden* visar att så gott som alla manliga individer som förvärvade gods i Finland antingen genom förläning eller giftermål var militärer. Ett fåtal innehade administrativa poster eller var verk samma som borgare, medan kvinnor med skotsk bakgrund blev ingifta i finsk-svenska frälsesläkter.

I och med upprättandet av storfurstendömet Finland 1809 stod det i den bofasta adelns intresse att etablera ett eget finskt riddarhus. Då detta skedde 1818 genomfördes dels en immatrikulation av gamla svenska ätter med iakttagande av den gällande ordningsföljden på Sveriges Riddarhus, dels introduktion eller naturalisation av nya ätter. På Finlands Riddarhus immatrikulerades år 1818 ätterna Forbes, af Klercker, Lilliebrunn, Montgomery, Ramsay, Stierncreutz och von Wright, och 1820 adliga ätten Fraser. Medan ätterna Forbes, Fraser, Montgomery och Ramsay är grenar ur respektive skotska klaner gäller detta inte ätterna af Klercker, Lilliebrunn, Stierncreutz och von Wright. Stamfäderna till dessa ätter har antingen angivits som födda i Skottland eller därifrån inkomna till Sverige, eller också har ätterna helt felaktigt angivits som skotska.

af Klercker

Den svenska stamfadern Reinhold Klerck var född 1633 i Malmö och anges som hörande till en gammal skotsk släkt som förmenas ha gemensamt ursprung med de på Sveriges Riddarhus introducerade ätterna Clerck. Av samma orsak företer ätternas vapen likheter. Ätten anges komma från Skåne där stamfadern Reinhold Klerck var borgare i Malmö,

Ill. 1. Vapnet för adliga ätten af Klercker nr. 2132. Sveriges Riddarhus. Foto: Carl-Thomas von Christiernson.

Arms for af Klercker no. 2132. Swedish House of Nobility. Photo: Carl-Thomas von Christiernson.

dit han inflyttade efter 1596 och där han avled 1628.¹³ Hans efterkommande, sedermera generalbefälhavaren över armén i Finland, Carl Nathanael Klerck, adlades den 14 december 1780 och introducerades på Sveriges Riddarhus året efter under nummer 2132. Han upphöjdes den 29 juni 1809 till friherre med primogenitur och introducerades 1810 under nummer 334 bland friherrar. På Finlands Riddarhus immatrikulerades ätterna den 6 februari 1818 under nummer 72 bland adelsmän och 22 bland friherrar, sistnämnda också med primogenitur. Ätterna utdog på svärdssidan i Finland 1868 och på spinnsidan 1915. I Sverige har även den friherrliga ätten dött ut medan den adliga fortlever.

Vapnet för adliga ätten af Klercker är en

Ill. 2. Vapnet för friherrliga ätten af Klercker nr. 334. Sveriges Riddarhus. Foto: Carl-Thomas von Christiernson.

Arms for baron af Klercker no. 334. Swedish House of Nobility. Photo: Carl-Thomas von Christiernson.

kvadrerad sköld, första och fjärde fältet rött med en sinistervänd örninge av silver placerad på en dextervänd silversabel (arméns flottas sabel eller huggare) med guldfäste, andra och tredje fältet schackrutat silver och svart, fyra i bredd och höjd. Hjälmtäcket är i silver fodrat med rött och svart och hjälmprydningen, ett grönskande träd på en bindel i svart, rött och silver. Skölden för den friherrliga ätten är identisk med den adliga, men har därtill två sköldhållare på ett postament av grönt gräs, dexter ett lejon och sinister en björn och på skölden en friherrekrona. De två hjälmarna har som hjälmprydning dexter ett grönt träd på en friherrekrona och sinister två marskalkstavar i blått och guld i kors på en friherrekrona.¹⁴

De i Sverige adlade, introducerade och

utdöda adliga ätterna Clerck nr. 433 och 442, såväl som friherrliga ätten Clerck nr. 82, anges att från det ursprungliga skotska vapnet ha övertagit schackrutorna i silver och svart. Både ätternas och en del av deras respektive personers inbördes släktskap är inte klarlagda, vilket även gäller adliga ätten Clerk nr. 1382 härstammande från guldsmeden i Stockholm Jakob Clerk.¹⁵ Ätternas gemensamma skotska ursprung har förmodats vara ätten Clerck of Coulli, vicountet Farfar. De genealogiska uppgifterna om Clerckernas härstamning och bakgrund som anges i Elgenstiernas ättartavlor går tillbaka till en avskrift av ett år 1643 och på latin avfattat börsbrev för Johan (Johannes) Clerk som förvaras på Sveriges Riddarhus.¹⁶ Av detta framgår att den äldsta kända stamfadern Robert Clerk hade varit hövudsman i Selkirk (*Celurci civitatis praefecturam agentis*) och gift med Helena Scrymgeor till Diddop. Deras son Andreas Clerk från Thurso i Caithness var gift med Isabella Aird, dotter till Jacob Aird och Helena Wedderburn. Deras son igen Johannes Clerk fick skolundervisning hemma i Thurso, levde kristligt, hederligt och anständigt och utmärkte sig på allt sätt innan han reste till Sverige. Här var han nu amiral för skeppen i Stockholm (*nunc in Svecia navium Stockholmensium architalassum*). Det är tal om sedermera holmamiralen Johan (Hans) Clerk den äldre som avled år 1644 och anses som far till den år 1648 adlade holmamiralen Richard Clerk, adliga ätten nr. 442.

Börsbrevet framhåller att de omtalade Clerckerna härstammar från den gamla släkten Clerk/Cleridum of Coull från Farfar, vilket bör vara antingen staden Forfar i dåvarande Forfarshire eller viscounty Forfar, nu

Angus. Det framgår inte direkt av börsbrevet att dessa Clercker var adliga, men namnet anges som gammalt (*vetusto*) och släkten som namnkunnig eller framstående (*illustris*). Om Robert Clerks hustru Helena Scrymgeor används dock liknande ord, urgammal släkt (*antiquo stemate*) och framstående (*illustris*). Clan Scrymgeour erhöll i slutet på 1200-talet land i Dudhope och blev *Hereditary Constable of the Castle of Dundee*. År 1641 blev huvudmannen John Scrymgeour Viscount of Dudhope och sedan år 1660 är Clan Scrymgeours huvudman Earl of Dundee. Varken Helen Scrymgeour eller hennes man Robert Clerk återfinns i *The Scots Peerage* eller i *The Complete Peerage*.¹⁷ Börsbrevet framhåller också hur Andreas Clerks hustru Isabella Aird och hennes föräldrar tillhörde framstående familjer, liksom det omtalar ett par framstående herrar Clerk of Balbirnie och Clerk of Pittinecreiff. Börsbrevets något svävande formulering rörande digniteten av den omtalade släkten Clerk i Skottland måste vara orsaken till att det i förbindelse med de svenska ätterna Clerk blev fråga om ett adlande och inte en naturalisation.¹⁸

Namnet Clerk eller Clark är vanligt och utgående från latinets clericus, en präst eller skrivare, och namnet har gamla anor i Skottland. Redan under medeltiden fanns ett flertal frälsemän (free barons) och stormän med både egendom och makt med det namnet, liksom Clercker var borgmästare, provosts of Lanark, Dumbarton, Ayr och Rutherglen.¹⁹ ClanChattan och andra höglandsfamiljer hävdar nedstammande från Clerckerna, numera anses det dock vara omvänt, att Clerk är en sept till ClanChattan.²⁰

Bland omtalade Clerk- och Clarkvapen

innehåller flera bl.a. en shackrutad bjälke i silver och blått som t.ex. *Or, a fess chequy arg. and az. between two crescents, in chief, with a boar's head coupé in base sa.* för Clarke of Comrie Castle²¹ eller Clerk of Pennyquick²² som är samma släkt. Clerk of Pennyquicks vapen finns även avbildat i Alexander Nisbets klassiska *A System of Heraldry*²³ där också Sir Alexander Clerk of Balbirnie som levde under 1500-talets sista hälft nämns.²⁴ Schackrutorna i Clerk of Pennyquicks vapen som registrerades år 1672 och 1677 finns i några senare brisserade vapen för Clerk of Bralessan (1754), Clerk of Mavisbank (1773) och Clerk Rattray of Craig Hall (1817).²⁵ Schackrutorna silver och blått står i motsättning till de svenska ätterna Clerks shackrutor i silver och svart, vilket ifrågasätter uppgiften om att dessa, åtminstone direkt, övertagit ett skotskt vapen.

Relationen mellan de svenska ätterna Clerk och deras skotska namnlakar har tills vidare inte kunnat dokumenteras. De två ätterna af Klerckers förmenta, men likaledes aldrig bevisade, gemensamma ursprung med de i Sverige adlade skotska ätterna Clerck, är sannolikt ett försök att visa tillhörighet med en synnerligen framstående, och inom svenska flottan väletablerad, skotsk släkt. Avsikten att visa en tillhörighet ses i de af Klerckerska vapnens övertagande dels av de svenska Clerkska sköldarnas disponering, dels några av sköldarnas symboler. Således har både adliga och friherrliga ätten af Klercker kvadrerad sköld liksom ätterna Clerk nr. 433 och 442, och som dem ett träd som hjälmprydnad. Hjälmtäcket för adliga ätten af Klerckers vapen innehåller förutom rött också silver och svart, de två färger som an-

vänds i hjälmtäcket hos båda ätterna Clerk. Ätten Clerk nr. 433 har andra och tredje fält shackrutat i silver och svart medan Clerk nr. 442 har endast tredje fältet shackrutat i dessa färger.²⁶ Båda ätterna af Klercker har samma färgers shackrutor i andra och tredje fält. Båda Clerkvapnens hjälmprydnad, ett naturligt träd stående på en bindel i silver och svart, är tagna ur första och fjärde fält i båda vapen där trädet står på grön naturlig mark. Ett naturligt träd ingår också som hjälmprydnad i båda af Klerckerska vapnen stående på en bindel i vapnens färger (silver, svart och rött). Den naturliga marken återfinns i friherrliga af Klerckers vapnets postament. Det torde vara uppenbart att vapentecknaren har studerat de båda adliga ätterna Clercks vapen innan han komponerade vapnet för adliga ätten af Klercker.

Lilliebrunn

Stamfadern i Sverige, Erik Andersson Kiorbiauw, anges som född i Skottland.²⁷ Jully Ramsay förmodar att namnet Kiorbiauw är en förvrängning av ett skotskt adligt namn Kirby.²⁸ Ytterligare upplysningar om härstamningen har inte angetts. Varken Elgenstierna eller Tor Carpelan har i sina genealogier infört uppgiften att Kirby är ett adligt namn, och namnet Kirby, Kiorbiauw eller något liknande finns inte heller med i Margaret Stuarts referensverk rörande skotska familjer.²⁹ Namnet Kirby finns dock registrerat i Aberdeen och förmodas ha engelskt ursprung, men förekommer även på Irland under formen O'Chiarmhaic.³⁰

Erik Andersson Kiorbiauw hörde till de många skotska krigare som kom till Sverige

Ill. 3. Vapnet för adliga ätten Lilliebrunn nr. 293. Sveriges Riddarhus. Foto: Karl-Henrik Stiernspetz.

Arms for Lilliebrunn no. 293. Swedish House of Nobility. Photo: Karl-Henrik Stiernspetz.

och som under Gustav II Adolf och drottning Kristinas krig avancerade från gemen soldat till officer. Han slutade sin karriär som major vid Tavastehus läns kavalleriregemente, och genom sitt giftermål med Judit Ebba von Stilcken kom han i besittning av Monikkala säteri, vilket han den 26 september 1637 erhöll tillstånd att besitta. För sin långa militära tjänst adlades han den 13 augusti 1641 av drottning Kristina med namnformen Lilliebrunn³¹ och introducerades på Sveriges Riddarhus år 1642 med nr. 293. Hela ätten inskrevs den 26 januari 1818 på Finlands Riddarhus under nr. 28

Ill. 4. Vapnet för adliga ätten Lilliebrunn nr. 28, Finlands Riddarhus. Foto: Carl-Thomas von Christierson.

Arms for Lilliebrunn no. 28. Finnish House of Nobility. Photo: Carl-Thomas von Christierson.

bland adelsmän. Ättens sista manliga medlem, överstelöjtnanten Carl Adolf Lilliebrunn, avled 1868, och hela ätten utlocknade 1903.

Enligt sköldebrevet är ättens vapen en blå sköld med en svart brunn varöver en vit (silver) lilja. Hjälmtäcket är i blått och vitt och på den öppna gyllene tornerhjälmen ses hjälmprydnaden, sex påfågelfjädrar i naturlig färg, tre på var sida av en vit lilja. På vapenplåten i Sveriges Riddarhus är påfågelfjädrarna gröna och gula. Vapnet är således ett talande vapen – lilje brunn – ett ofta förekommande drag för svensk heraldik där

namnet tas från vapnet, ett förfarande som inte är lika typiskt för skotsk heraldik. På vapenskölden i Riddarhussalen i Helsingfors är påfågelsfjädrarna felaktigt i guld.

Att det skulle ha funnits en adlig ätt Kiorbiauw/Kirby i Skottland förefaller inte sannolikt. En sådan förekommer i varje fall varken i ovannämnda *The Scotts Peerage* eller *The Complete Peerage*, och något Kirbyvapen ingår inte heller i skotska vapenböcker. *The Court of the Lord Lyon* i Edinburgh har heller inte någon vapenförande släkt Kirby registrerad.³²

En brunn som heraldisk symbol är lika ovanlig som en heraldisk lilja är vanlig. Att Erik Kiorbiauw tog ett otvetydigt svenskt namn, därtill med ett första led Lillie- som återfinns bland flera svenska adelsätter, tyder på att han inte hade anledning att vidareföra sitt skotska namn. Samtidigt är det klart att han adlades, med andra ord, att han inte naturaliserades, och det sannolikt av den enkla orsaken att varken han eller hans far Anders/Andrew Kiorbiauw hade pretention på något skotskt adelskap. Erik Kiorbiauw var född i Skottland och började enligt sköldebrevet redan som barn sin krigartjänst i Sverige, och det var först då han "ehrligh och manhaftigh" hade tjänat sig upp genom de militära graderna till en högre officersgrad som ett adelskap kunde komma på fråga. I hans fall stöddes det kraftigt av att han redan fyra år innan adlandet hade erhållit tillstånd att inneha ett adligt gods. Som nyvorden adelsman kunde han också vid avskedstagandet utan vidare uppnå bekräftelse på säterifriheten för Monikkala.

Stierncreutz

Adliga ätten Stierncreutz är en av två adliga ätter utgående från slakten Teit, känd sedan 1400-talet i Pernå, ca. 80 km. öster om Helsingfors. Den äldsta stamfadern var Håkan Jöns Teit i Tetom. Sedermera stadsmajoren i Dorpat, Johan Mattson Teet, övertog efter en arvsförlikning med sin farbror egendomen Stor-Tetom på vilken han år 1647 fick säterifrihet. Han adlades den 20 oktober 1648 av drottning Kristina med namnet Stierncreutz och introducerades 1649 på Sveriges Riddarhus med nr. 436. På Finlands Riddarhus immatrikulerades den ännu fortlevande ätten den 30 januari 1818 med nummer 35 bland adelsmän. Från slakten Teit utgick också adliga ätten Teet, adlad 20 mars 1652 och introducerades samma år på Sveriges Riddarhus med nummer 550. Denna ätt upptogs aldrig på Finlands Riddarhus emedan den utslöcknade på svärdssidan 1799.³³

Vapnen för dessa två ätter är i det närmaste identiska: en delad sköld, i övre röda fältet tre silverstjärnor och nedan ett fält i silver med ett rött Andreaskors. Som hjälmprydnad en blå liggande halvmåne varpå ett rött hjorthuvud. I ätten Stierncreutz vapen är dock en störtad (nedåtpekande) blå pil varöver en gyllene stjärna är placerad mellan hjorthuvudets horn.

Enligt tradition skall slakten Teit härstamma från Skottland där namnet Tait i olika former förekommer. En släkt Tait of Pirn har existerat och förekommer i skotska källor sedan 1400-talet.³⁴ Jully Ramsay återger i sin ingress till adelsätten Teet = Teit det dokument som har utgjort beviset för den skotska förbindelsen, vilket främst har vilat

på namnlikheten mellan Teet i Pärnä och den skotska släkten Tait of Pirn.³⁵ Sven-Erik Åström har grundligen behandlat denna, som han kallar det, ”Tait of Pirn – sägen”. Han argumenterar för att Johan Mattsson Teet, som genom sina militära förtjänster, släktförbindelser och godsinnhav hade blivit jämställd med en frälseman, betraktade sin ställning som hotad då Riddarhuset i Sverige inrättades 1626 och krävde bevis på adlig värdighet innan introduktion kunde komma i fråga. Johan Mattson Teet ville därför med alla medel söka konfirmation på sitt förmenta adelskap och frälsefrihet för sina gårdar, och att det är mot den bakgrunden man skall se sammanställningen av en familjetradition med rötter i Skottland.³⁶

Det existerar alltså inte något genealogiskt samband mellan den finska släkten Teet och den skotska Tait of Pirn, men det finns gemensamma heraldiska drag, vilket Åström också framhöll. Tait of Pirnes vapen förekommer i flera skotska vapenböcker.³⁷ I *Sir David Lindsays Armorial* från år 1542 finns under nr. DL329 följande blasonering för släkten Tait of ye Preyne: *Argent, a saltire engrailed and chief Gules*, med andra ord i silver ett Andreaskors med karvskura och däröver en ginstam, allt i rött. I *Foreman's Armorial* från år 1563 anges under nr. FAL105 och FAL193 samma blasonering för Tait of ye Pirne och i den mycket omfattande *Slains Armorial* från år 1565 återfinns under nr. SL586 samma blasonering för Tait of Prein. Ännu kan nämnas *Dunvegan Armorial* från år 1600 som under nr. DV94 upptar samma blasonering, dock utan att ange namn, och där vapnet finns avbildat på folio 433.³⁸ Slutligen ingår blasoneringen av vap-

Ill. 5. Vapnet för adliga ätten Stierncreutz nr. 436. Sveriges Riddarhus. Foto: Karl-Henrik Stiernspetz.

Arms for Stierncreutz no. 436. Swedish House of Nobility. Photo: Karl-Henrik Stiernspetz.

net för Tait of Pirne också i Nisbets *A System of Heraldry*.³⁹

Jully Ramsay omtalar hur ett signet tillhörande en James Tait från denna släkt visar ett hjorthuvud över tre stjärnor. Förmodligen rör det sig om den James Tait of Pirne som i juli 1441 bevittnade ett dokument i Peebles.⁴⁰ Enligt den engelska blasoneringen är det fråga om en sköld med ett hjorthuvud varöver en ginstam med tre stjärnor. Ramsay ändrade märkligt nog på detta eftersom hon placerar hjorthuvudet över de tre stjärnorna, vilket medfört en större likhet med ätterna Stierncreutz och Teets vapen. Tait of Pirns

hjälmprydnad var emellertid ett kuperat hästhuvud eller en uppstigande sol.⁴¹ Förmodligen bör Jully Ramsays upplysning uppfattas som ytterligare ett argument för ätterna Stierncreutz och Teets förbindelse till Skottland som hon ju inte ifrågasätter. En annan sak är då att Tait of Pirn enligt ovanstående förde två olika sköldar, en med ett hjorthuvud och en med Andreaskorset, men båda överfördes tydligen till vapnen för de två svensk-finska ätterna.

Andreaskorset ingår i ett flertal skotska vapensköldar, ofta också utformad med karvskura. En med ätten Stierncreutz identisk vapensköld är en helt annan släkt, Jardine of Applegirth, *Arg. a saltire and chief gu., the latter charged with three mullets of the first*, alltså en silversköld med ett Andreaskors och däröver en ginstam, båda i rött, den senare med tre femuddiga silverstjärnor.⁴² Ätterna Stierncreutz och Teets vapen synes härmed i hög grad vara förankrade i en skotsk vapen-tradition men, som det framgått, utan någon genealogisk förbindelse.⁴³

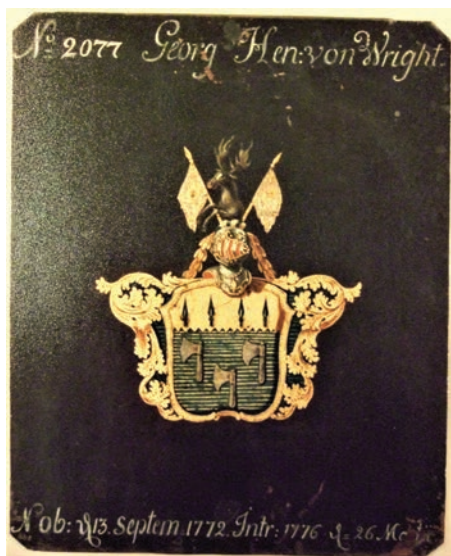
von Wright

Det var inte endast den svenska stormaktens behov av krigsfolk som fick skottar att söka sig österut utan även de ökade politiska och religiösa motsättningarna mellan Skottland, England och Irland samt inte minst engelska inbördeskriget och Cromwells republik 1649–1660. Bland de skottar som till följd av detta lämnade Skottland var också George (Jürgen) Wright, som omkring 1650 kom till fästningsstaden Narva där han slog sig ner som köpman. Hans sonson, sedermera överstelöjtnanten och landshövdingen Georg

Henrik Wright, adlades den 13 september 1772 von Wright, och den 19 september samma år fick han sina yngre bröder Jonas Mauritz, Johan Peter och Nils Erik Wright adopterade på sitt adelskap. Alla introducerades samtidigt på Sveriges Riddarhus 1776 med samma nummer 2077. Ätten är utdöd i Sverige med fortlever i Finland där den immatrikulerades den 26 januari 1818 under nummer 149 bland adelsmän.⁴⁴

Sex år innan adlandet, den 4 augusti 1766, hade Georg Henrik Wright emellertid blivit utnämnd till adelsman. Om detta sammanhänge med ätten von Wrights redan tidigare hävdade skotska adelskap⁴⁵ är naturligtvis omöjligt att säga, men det skotska adelskapet är i alla fall osäkert. Elgenstierna medtar upplysningen medan Harald Hornborg framhåller att det påstådda skotska adelskapet är enligt släktsägen.⁴⁶ Tor Carpelan utelämnar denna upplysning helt i sina ättartavlor. Vapenförande släkter Wright har förekommit i Skottland men något samband med den svensk-finska ätten har inte påvisats.

Det icke ovanliga namnet Wright härstammar från anglosaxiskans ord *wyrtha*, en person som arbetar med trä, en timmerman eller snickare. Ordet har bevarats i engelskans playwright (dramatiker), wheelwright (hjulmakare) och shipwright (skeppsbyggare). I Skottland har efternamnet Wright använts i stället för det latinska Carpenter.⁴⁷ Häri ligger antagligen förklaringen till att en eller flera yxor ofta ingår i vapen för engelska och skotska släkter Wright och därmed också adliga ätten von Wrights. De sistnämnda vapen kan blasoneras på följande sätt: i blått fält tre yxor i silver och medelst en sågskura

Ill. 6. Vapnet för adliga ätten von Wright nr. 2077. Sveriges Riddarhus. Foto: Karl-Henrik Stiernspetz.

Arms for von Wright no. 2077. Swedish House of Nobility. Photo: Karl-Henrik Stiernspetz.

bildad ginstam i guld vari fyra blåa pilspetsar. Hjälmtäcket är i guld, fodrat med blått och hjälmprydnaden en från en lagerguirland upprest hjort med en flagga på var sida och på vilka ett krönt trekronorsvapen.

George Mackenzie of Rosehaughs avhandling *The Science of Herauldrie* från år 1680 ingår ett wrightvapen: *Azure, three (2,1) broad-axes Argent*, d.v.s. en blå sköld med tre bredbilar eller stridsyxor, två över en i silver.⁴⁸ Alltså ett vapen som tidsmässigt i högsta grad kan ha varit förebild till ätten von Wrights vapen. Samma vapen är också medtaget i Alexander Nisbets *A System of Heraldry* som hänvisar till Mackenzie.⁴⁹ Att märka är att pilspetsar icke förekommer

Ill. 7. Vapnet för Vrycht of Langsyd från Robert Riddle Stodart, *Scottish Arms* (1881).

Arms for Vrycht of Langsyd from Robert Riddle Stodart, Scottish Arms (1881).

i dessa vapen. Båda Mackenzie och Nisbet har i deras genomgång av heraldiska figurer förmodligen tagit med yxor som exempel på stridsvapen eller arbetsredskap som heraldiska figurer, medan själva Wrightvapnet är äldre. Blasoneringen återfinns både i *Foreman's Armorial* från år 1563 och *Slain's Armorial* från 1565 för en släkt Vrycht eller Vrychis of Langsyd.⁵⁰ En John Wrycht var *Constable of Falkland* år 1407⁵¹ medan David Vrycht of Langsyd förekommer i Edinburgh som vittne på dokument 1574 och 1575.⁵² Denna släkts vapen finns avbildat i *Stodarts Scottish Arms*.⁵³

Också i senare Wrightvapen ingår yxor⁵⁴ medan pilspetsar inte förefaller förekomma

i vapen för skotska släkter Wright. Sådana finns däremot placerade på en sparre i engelska Wrightvapen av senare datum.⁵⁵ Ätten Wright of Kilverstone i Norfolk, förde ett vapen med tre blåa pilspetsar i en ginstam av guld kombinerade med andra sköldemärken.⁵⁶ Således ser det ut som om att kombinationen yxor och pilspetsar i ett och samma Wrightvapnet är en svensk-finsk företeelse som inte har motsvarighet i Skottland eller England.

I motsats till de ovan behandlade ätterna vilar de på Finlands Riddarhus immatrikulerade ätterna Forbes, Fraser, Montgomery och Ramsay på säkrare grund, både beträffande härstamningen från de ursprungliga skotska klanerna och förbindelsen mellan de i Finland och Sverige förda vapnen och deras skotska förebilder. Alla fyra ätter har inför Sveriges Riddarhus dokumenterat det adliga skotska ursprunget och fått det godkänt, och likaledes kan ätternas vapen tydligt återföras till respektive skotska klaners vapen. Som vi skall se innebär detta emellertid inte att den skotska förbindelsen genealogisk sett är problemfri.

Forbes

Åtskilliga medlemmar av Clan Forbes förekom i Sverige och Finland på 1600- och 1700-talet, men den på Finlands Riddarhus immatrikulerade adliga ätten Forbes nr. 11 var företrädd av endast två generationer, överstelöjtnanten Alexander Magnus Forbes på Gerknäs gård och hans barn. Sonen Otto Magnus immatrikulerades den 27 september 1818 på Finlands Riddarhus, men slöt som ogift själv sin ätt då han avled i Sjundeå

Ill. 8. Vapnet för adliga ätten Forbes af Lund nr. 174. Sveriges Riddarhus. Foto: Karl-Henrik Stiernspetz.

Arms for Forbes af Lund no. 174. Swedish House of Nobility. Photo: Karl-Henrik Stiernspetz.

1831. Ätten utgick i Finland helt och hållet 1874 med hans svägerska.

Alexander Magnus farfars farfar var Jakob Forbes och född 1580 i Aberdeen. Han blev borgare i Stockholm 1624, inledde en militär karriär och blev 1647 överste för ett värvat skotskt regemente i svensk tjänst. År 1630, samma år han blev kapten vid Södermanlands regemente, naturaliserades han som svensk adelsman och introducerades på Sveriges Riddarhus under nr. 145, senare ändrat till nr. 174, och med namnformen Forbes af Lund. I naturalisationsbrevet erkänns han som härstammande från en gammal och berömlig skotsk adlig familj och att han nu, på grund av både sin fars och sin egen tjänst

Ill. 9. Vapnen för Henry Forbes of Logie och Catharina de Gotheny, John Forbes of Tolquhon och Margaret Preston samt John Forbes of that Ilk och Margaret Kennedy från Jakob och Peter Forbes bordsbrev. Lunds Universitetsbibliotek. Foto: Carl-Thomas von Christerson.

Arms for Henry Forbes of Logie and Catharina de Gotheny, John Forbes of Tolquhon and Margaret Preston and John Forbes of that Ilk and Margaret Kennedy. Forbes birthbrief, University Library of Lund. Photo: Carl-Thomas von Christerson.

och trohet, skulle tas ur sin nuvarande lägenhet och återuppsättas i adligt stånd och värde.⁵⁷ Ätten, vars samtliga vuxna manliga medlemmar blev militärer, anses i dag utdöd i Sverige. Namnformen af Lund erhöi Jakob Forbes dels som ägare av egendomen Lund, numera Marielund, i Funbo socken, dels till åtskillnad från flera andra svenska ätter Forbes, bl. a. hans bror Peter (Patrick) som år 1651 också blev naturaliserad svensk adelsman, Forbes nr. 542, en ätt som utdog 1710. Flera medlemmar av den i Sverige naturaliserade adliga ätten Forbes nr. 249, och den därav utgrenade friherrliga ätten Forbus nr. 95, var bosatta i Finland, men dessa ätter utdog innan Riddarhuset här inrättades. Alla

de svenska ätterna Forbes var inbördes befryndade fast från två skilda grenar, Forbes of Corsindae och Forbes of Tolquhon.⁵⁸

Den i Finland immatrikulerade adliga ätten Forbes utgick från den svenska ätten Forbes af Lund och förde samma vapen: en kvadrerad sköld med rött första och fjärde fält vari ett stående gyllene lejon. I andra blåa fältet en vit bjälke vari tre blåa⁵⁹ kors beledsagad av tre kuperade vita björnhuvuden med röda grimmor, 2+1. Tredje fältet är vitt med tre svarta enhörningshuvuden.

Vapnet har som ursprung vapnet för Forbes of Tolquhon, en yngre och omfattande gren av Clan Forbes. Denna gren härstammar från Sir John Forbes, *1st of Tolquhon*,

Ill. 10. Jakob och Peter Forbes fädernevapen från Jakob och Peter Forbes börsdbrev. Lunds Universitetsbibliotek. Foto: Carl-Thomas von Christierson.

Paternal arms of James and Peter Forbes. Forbes birthbrief, University Library of Lund. Photo: Carl-Thomas von Christierson.

Thane of Fermartyn och Laird of Tolquhon.

Han avled 1453 eller 1454 och var bror till Alexander, 1st Lord Forbes. Dessa var söner till Sir John Forbes of that Ilk, också kallad John of the Black Lip.⁶⁰ Forbes of Tolquhonvapnet är kvadrerat, första och fjärde fältet är stamvapnet för Clan Forbes, en blå sköld varpå tre vita kuperade björnhuvuden med röda grimmor, två över ett, medan andra och tredje fältet är en vit sköld varpå tre svarta enhörningshuvuden, två över ett, vilket är stamvapnet för Preston of that Ilk.⁶¹ John Forbes hade nämligen år 1420 gift sig med Mariota Preston, dotter till Sir Henry Preston of Fyvie. Då han avled 1433 utan söner överförde Mariota Preston genom arv godset

Tolquhon till maken, samt Prestonvapnet som införlivades i vapnet för Forbes of Tolquhon.⁶²

Den vita bjälken med tre blåa kors som placerade i det Forbeska stamvapnet tillkom genom John Forbes, 1st of Tolquhon's tredje son i äktenskapet med Mariota Preston, Henrik av Logie. Han gifte sig med Catharina Degottena, arvinge till Thainston. Namnet torde vara en förvanskning av de Gothny eller de Gotheny. Catharina de Gothenys fädernevapen var en vit sköld varpå tre blåa kors, två över ett, och genom hennes och Henrik Forbes av Logies äktenskap införlivades de Gotheny vapnet med Tolquhonvapnet för grenen Forbes of Thainston, som således bildade en yngre Tolquhongren.

Detta framgår även av det börsdbrev som den 2 juli 1629 utfärdades för ovannämnda Jakob och Peter Forbes av Thainston och var de kallas Jacobus och Patricius. Detta synnerligen vackra och heraldiskt intressanta aktstycke har bevarats i en svensk officiellt bekräftad kopia från 1634 på Universitetsbiblioteket i Lund. Det är försett med bekräftelse av kopian äkthet och Svea hovrätts sigill, *Sigillum Supremi In Regno Sveciae Iudicii*. Börsdbrevet är ett officiellt dokument på pergament, skrivet på latin; dess funktion var att bevisa och redogöra för bröderna Forbes adliga skotska härstamning. Dokumentet är stort, cirka en kvadratmeter, vackert handskrivet, elaborerat och färglagt och bekräftat med kung Charles I:s signatur. Det speciella är, att detta börsdbrev samtidigt visar samtliga vapen från John Forbes of the Black Lip, son efter son, till Jakob och Peter Forbes of Thainston, och från samma John Forbes, son efter son, till Forbes de Cors och Jakob och

Ill. 11. Jakob och Peter Forbes bördsbrev. Lunds Universitetsbibliotek.
The birthbrief of James and Peter Forbes. University Library of Lund.

Peter Forbes mor, Margareta Forbes de Cors. Samtliga hustruvapen är medtagna, och då det gäller Jakob och Peter Forbes anor, så har samtliga vapen tre generationer bakåt medtagits, alltså vapnen för deras åtta anor.⁶³

Med detta bördsbrev kunde Jakob Forbes 1630, och därpå Peter Forbes 1651 bli naturaliserade som svenska adelsmän. Jakob Forbes af Lund har behållit Prestonvapnets

tre enhörningar endast i tredje fältet medan Peter Forbes vapen skiljer sig genom att ha Prestonvapnet i både andra och tredje fältet. Jakob Forbes naturalisationsbrev är för övrigt det äldsta kända naturalisationsbrevet i Sverige.

Båda bröderna Forbes har i första och fjärde fältet ett stående gyllene lejon i rött. Denna nya figur i ett Forbesvapen tillkom

i samband med naturaliseringen i Sverige. Eftersom både Jakob Forbes och hans far Henry, 5th of Thainston, var krigare i Sverige under Karl IX och Gustav II Adolf kan denna mycket vanliga heraldiska figur tolkas som symbol för Sverige. Men mera sannolikt, än att de två bröderna Forbes i sina nya vapen ville markera Sverige, är att de önskade visa deras skotska bakgrund genom att i briserad form föra kungariket Skottlands gamla vapen, i guld ett upprest rött lejon.

I bördsbrevet måste två egendomligheter påpekas som, trots försäkringen om den korrekta kopieringen, måste anses som fel. John of the Black Lip har i texten felaktigt givits namnet Alexander medan han under sitt vapen har fått sitt korrekta namn John (Iannis). Vapnet för Forbes de Cors, har differentierats genom att Forbes stamvapen har fått en vit bordyr försedd med röda liggande halvmånar, men på vapnet för Patricius Forbes de Cors fattas dessa halvmånar i bordyren. Grenen Forbes of (de) Corse härstammade från Patrick Forbes of Corse, tredje son till James, 2. Lord Forbes.⁶⁴

Angående Forbes of Tolquhonvapnet, så anför Bruce McAndrew i sin *Scotlands Historic Heraldry* att John Forbes, *1st of Tolquhon* hade differentierat sitt fädernevapen genom att placera ett korsat spikkors, (*a cross-crosslet fitchy*) mellan de tre björnhuvudena. Ännu hans sonson⁶⁵ Malcolm, *4th of Tolquhon*, förde år 1489 detta vapen, men i ett senare skede lämnade Tolquhonfamiljen bort korset och ersatte det med det fyrdelade Tolquhonvapen med Prestonvapnets enhörningar.⁶⁶ Detta stämmer så till vida bra ihop med att det Tolquhonvapen, som är upptecknat i *Lord Crawford's Armorial* från år 1603, och

som tillskrivs Sir William Forbes, *8th of Tolquhon* som avled före 1641, visar Tolquhonvapnet med Forbes stamvapen i första och fjärde fält och Prestonvapnet i andra och tredje fält.⁶⁷ Samma vapen visas i bördsbrevet för Henrik Forbes of Logie, tredje son till John Forbes *1st of Tolquhon*, medan alla senare vapen är i Thainstonformen där de tre blåa korsen på en vit bjälke har tillfogats. Men vapenteckningen i bördsbrevet för John Forbes, *1st of Tolquhon*, visar i stället en stjärna mellan björnhuvudena som differentiering, förmodligen eftersom han var tredje son, vilket står i motsättning till McAndrews som anför att han förde ett korsat spikkors. Förklaringen torde sökas i att bördsbrevet är från 1629, en tid då Tolquhongrenen hade lämnat bort denna figur i sitt vapen. Korset synes dock använt som differentiering innanför Tolquhongrenen, eftersom baroneterna Forbes of Foveran i deras vapen förde et georgs-/mantuansk kors i silver (*cross paty*) mellan de tre björnhuvudena och utan bjälke.⁶⁸

Att Tolquhonfamiljen lämnade bort det korsade spikkorset stämmer bra överens med att grenen Forbes of Corse också förde ett korsat spikkors (i guld) mellan de tre björnhuvudena som det ses i vapnet för Patrick Forbes of Corse (1564–1635), biskop av Aberdeen sedan 1618.⁶⁹ Andra källor anger detta kors som *cross couped*, ett grekiskt kors, då vapnet registrerades år 1672.⁷⁰ Biskop Forbes var äldsta bror till Magareta Forbes of Corse som gifte sig med Henry Forbes of Thainston, föräldarna till Jakob och Peter Forbes. Kronologiskt innebär detta att Forbes of Corsevapnet med et korsat spikkors bör vara en senare form än Forbes of Corse-

vapnet med den vita bordyren med röda halvmånar, som är den enda formen för detta vapen som visas i börsbevet från 1629.

För övrigt anger de äldsta Forbesgenealogierna hur Henry (Henrik) Forbes of Thainston, far till Jakob och Peter Forbes, avled i strid *reskewing Heartie Kerle, king of Sweden*.⁷¹ Visserligen stupade Henrik Forbes den 17 september 1605 under slaget vid Kirkholm i Livland, men vad angår hans räddning av kung Karl IX, f.d. hertig Karl, så är det känt att det var livländaren Henrik Wrede som räddade kungens liv genom att erbjuda honom sin häst, men därigenom själv offrade livet. Karl IX visade sin tacksamhet genom att naturlisera Wredes barn.

Fraser

En annan av de mera kända skotska klanerna som blev representerad på Finlands Riddarhus är Clan Fraser. År 1820 den 12 januari immatrikulerades den 82 årige kaptenen vid Åbo läns infanteriregemente, Fredrik Vilhelm Fraser med nummer 59 bland adelsmän, en ätt som ännu fortlever i Finland men inte i Sverige.

Fredrik Vilhelm Frasers farfars far, major Anders Fraser, f. 1616 och begr. 1696, naturaliserades som svensk adelsman den 22 december 1663 och introducerades följande år på Sveriges Riddarhus. Då denne kom till Sverige hade han som välmeriterad kapten år 1664 erhållit Kilpoila i Tiurala socken i Kexholms län i förläning. Tor Carpelan anför att Anders Fraser både adlades och naturaliserades⁷², men det är endast fråga om naturalisation, vilket även framgår av adelsförnyels brevet. Här erkänns Andreas (sic!)

Ill. 12. Vapnet för adliga ätten Fraser nr. 59. Finlands Riddarhus arkiv. Foto: Carl-Thomas von Christierson.

Arms of Fraser no. 59. Archive of Finnish House of Nobility. Photo: Carl-Thomas von Christierson.

Fraser som härstammande från gammal skotsk adel, bestyrkt av "åthskillige förnehme och trovärdige Wåre Militie Betiente af den nationen med dheras händers Underskriffit och Signeter attesterat, och dheras wittnesbördh gifwit."⁷³ Anders Fraser fick sitt skotska adelskap och vapen renoverat och förnyat.

Varken Elgenstierna eller Carpelan uppger dock något om på vilket sätt Anders (Andrew) Fraser och hans far Thomas härstammar från Clan Fraser, men det är frågan om Clan Frasers äldre gren Fraser of Philorth, samma gren som innehar titeln *Chief of the Name of Fraser*, i dag Lady Flora Marjory Fraser, 20th Lady Saltoun. Genom Alexander Fraser of Durris and Cowie, 1st of Philorths farfar, Sir Alexander Fraser of Touchfraser

Ill. 13. Vapnet för adliga ätten Fraser nr. 59. Finlands Riddarhus. Foto: Carl-Thomas von Christierson.

Arms of Fraser no. 59. Finnish House of Nobility. Photo: Carl-Thomas von Christierson.

and Cowie, gift med Lady Mary Bruce, syster till kung Robert I Bruce, kan den finska ätten Fraser föra sin linje tillbaka till Clan Frasers äldsta dokumenterade generationer.⁷⁴

Texten i adelsförnyelsesbrevet talar om förnyelse av det vapen som hans förfäder vanligtvis brukat: en blå sköld med tre fembladiga vita liljor i första och fjärde fältet, och i andra och tredje fältet ett naturligt färgat gående lejon. Det nya blev att den skotska frasersköldens hjälmprydnad, en struts med en hästsko i näbben, ändrades till en bevärnad högerarm med ett svärd i silver, självfallet en anspelning på Andreas Frasers militära karriär. Hjälmtäcket är i silver och blått. Märkligt är att texten talar om tre vita liljor i stället för Clan Frasers traditionella

tre vita (silver) smultronblommor, *fraises*. Den ursprungliga skotska Fraserskölden är blå med tre vita smultronblommor, men deras antal och sköldens färg har varierat. Bruce McAndrew framhåller att detta måste anses som olika sätt att differentiera Fraser-vapnet.⁷⁵

År 1375 ingick Alexander Fraser of Durris and Cowie äktenskap med Joanna Ross, dotter och delarvinge till William, Earl of Ross, och genom henne erhöill han baroniet Philorth. Vapnet för Earl of Ross är en röd sköld med tre vita stående lejon. Alexander Fraser kvadrerade nu sin sköld och placerade sitt Fraservapen i första och fjärde fältet och markerade sin ökade egendom genom att låta vapnets andra och tredje fält bli rött med ett vitt stående lejon, dvs. en simplifiering av Rossvapnet. Hans son William Fraser, *2nd of Philorth*, vände om på färgerna i dessa två fält till i silver ett rött stående lejon.⁷⁶ Vapnet förblev i denna form tills Alexander Fraser, *10th of Philorth*, år 1669 tillträdde som 11th Lord Saltoun of Abernethy och förbättrade sitt vapen.

Ovannämnde major Thomas Fraser var femte son till Alexander Fraser, *8th of Philorth* och hans vapen som svensk adelsman blev således en brisering av det kvadrerade Philorthvapnet genom att det stående röda lejonet i andra och tredje fältet ändrades till gående på grön mark och dess färg till guld på en blå sköld. De dominerande färgerna är således Sveriges blått och guld. Adliga ätten Fraser är i dag en av de få överlevande bland Frasers of Philorths tidigare många yngre grenar (*cadet branches*).

Montgomery

Den i Finland 1898 på svärdssidan utgångna, och sedan 1923 helt utslucknade, adliga ätten nr. 134 Montgomery har en officiellt fastslagen, men genealogiskt högst kuriös härstamning från sin skotska moderklan Montgomery. Fanjunkaren Carl Georg Montgomery (1779–1846) immatrikulerades den 28 januari 1818 på Finlands Riddarhus under nr. 134 bland adelsmän. Han var son till major Gustav Adolf Montgomery (1739–1803), som tillsammans med tre bröder och en halvbror naturaliserades som svenska adelsmän genom kung Gustaf III:s resolution den 12 januari 1774. De fem bröderna blev införda i en redan år 1736 naturaliserad adlig ätt Montgomerys nummer 1960. Gustaf III förklarade dem helt enkelt inbegripna i denna ätt. Som deras svenska stamfar har angetts sedermera överstelöjtnanten Jakob Montgomery, som 1630 hade trätt i svensk tjänst som kapten och chef för ett kompani skottar som deltog i Trettioåriga kriget. Jakob Montgomery hade enligt ättartavlorna en son David och en sonson David Christoffer som blev far till major Carl Gustaf Montgomery (1690–1762), vars ovannämnda söner naturaliserades av Gustaf III.⁷⁷ Hans Gillingstam ställer sig dock något tveksam till familjeförbindelsen mellan de tre överstelöjtnanterna Jakob, David och David Christoff, då deras familjerelation inte entydigt kan dokumenteras.⁷⁸

Den tidigare naturaliserade ätten Montgomery nr. 1960 härstammar från brukspatronen på Fiskars och Antskogs bruk i Pojo socken John Montgomery (1695–1764). John Montgomerys farfar var köpmannen

Ill. 14. Vapnet för adliga ätten Montgomery nr. 1960. Sveriges Riddarhus. Foto: Carl-Henrik Stiernspetz.

Arms of Montgomery no. 1690. Swedish House of Nobility. Photo: Karl-Henrik Stiernspetz.

i Campbelltown i Argylshshire John Montgomerie som avled 1716. Då denna ätt med chefen för Nylands och Tavastehus läns dragonregemente Robert Montgomery, som år 1786 hade utnämnts till kommandör av Svärdsorden, uppflyttades till kommandörsätt, erhöll den nummer 1960 A. Denna ätt fortlever i Sverige och huvudmannen bär sedan 1833 namnet Montgomery-Cederhielm. Då ätten uppflyttades till kommandörsätt erhöll den senare naturaliserade och adopterade ätten i samband härmed nummer 1960 B. Också denna ätt fortlever i Sverige. Brukspatronen John

Montgomerys ätt härstammar från grenen Montgomery of Braidstone medan överstelöjtnant Jakob Montgomerys ätt, med den på Finlands Riddarhus immatrikulerade grenen anges härstamma från Montgomery of Lainshaw och huvudmannalinjén Montgomery, Earl of Eglinton.⁷⁹

Elgenstiernas ättartavlor anger hur sönerna till Jakob Montgomerys sonsonson Carl Gustaf ansökte om naturalisation, och att Gustaf III år 1774 förklarade dem inbegripna i den 1736 naturaliserade ätten. Då de introducerades 1776 skedde det därför på denna ätts nummer 1960. Enligt legationssekreterare D. E. Montgomerys historik i Elgenstiernas ättartavlor och *Burke's Peerage* efterlämnade Hugh Montgomery, 1st Earl of Eglintons tredje son Neil of Lainshaw en yngre son Robert (d. omkring år 1600) som blev far till överstelöjtnant Jakob Montgomery. Denna Robert of Lainshaw är inte införd i Burke's Peerage, men i stället anges under Neil of Lainshaw att en yngre bror i familjen slog sig ner i Sverige. Principiellt återstår således den situationen, att så länge förbindelsen mellan Montgomery of Lainshaw och den svenska ätten Montgomery nr. 1960B inte är dokumenterad, vilar den genealogiska bakgrunden för naturalisationen endast på ett kungligt beslut.

Den finska ätten Montgomery förde samma vapen som de två svenska, en kvadrerad sköld med blått första och fjärde fält varpå tre heraldiska liljor i guld, två över en, och andra och tredje fältet rött varpå tre gyllene ringar smyckade med en (blå) safir, två över en. Skölden är omgiven av en bård av guld med en dubbel röd liljeinfattning (*double tressure flory counterflory*). Hjälmprydnaden

är en guldkrona vari vilar en böjd och bepansrad vänsterarm hållande en lans av guld. Hjälmtäcket är en röd mantel med guldkant och svart foder. Vapnet är alltså samma som det skotska Montgomery-Eglintonvapnet, men har utelämnat de två drakar som används som sköldhållare.

Den första säkert kända stamfadern var Robert de Montegomery, (d. omkring 1178), som erhöll Eaglesham i Renfrewshire, Montgomerysläktens första egendomsackquisition i Skottland. I hans sigill från ca. 1170 ses urformen till Montgomeryvapnet, en heraldisk lilja.⁸⁰ Antalet liljor varierar mellan en och tre i de tidiga Montgomery of Eagleshamsigill.⁸¹ Robert de Montgomerys ättling John Montgomery of Eaglesham, *9th of Eaglesham*, gifte sig med Elisabeth Eglinton, enda dotter och arvinge till Sir Hugh Eglinton of that Ilk och erhöll härigenom baroniet Eglinton och Ardrossan. Eglintonvapnet är en röd sköld med tre guldringar, två över en, var och en med en safir. I vapnet för hans son John Montgomery of Eaglesham och Eglinton (död ca. 1429), också känd som John Montgomery of Ardrossan, ses en ring mellan de tre liljorna.⁸² Alexander Montgomery (d. ca. 1470), son till John M. of Ardrossan, blev senast 1445 1st. Lord Montgomery och var den första som kombinerade Montgomery och Eglintonvapnet i en fyrdelad sköld.⁸³ Hans sonsonson Hugh Montgomery (ca. 1460–1545) upphöjdes Earl of Eglinton 1507.

Fältens färger var dock omvända i förhållande till nu. I t.ex. *Scots Roll* (1455), *Sir David Lindsay's Armorial* (1542) och *Dunveggan Armorial* (omkring 1600) anges för fält 1 och 4 en röd sköld med tre liljor i guld

och för fält 2 och 3 en blå sköld med tre ringar i guld.⁸⁴ I *Seton Armorial* (1591) har fem anförda yngre linjer, Montgomery of Giffen, Langshaw, Schmerlie, Braidstaine och Scottishtoun också denna grundform, men med vissa differentieringar, medan the Erle of Eglentoun har den senare vedertagna blasoneringen. Senast i förbindelse med bestämmelsen år 1672 om påbörjande av en officiell registrering av vapen används den nuvarande grundformen med blå sköld i fält 1 och 4 och röd sköld i fält 2 och 3 i alla Montgomeryvapen⁸⁵ vilket också är fallet med samtliga Eglinton och Montgomerysköldar som omtalas i Alexander Nisbets *A System of Heraldry*.⁸⁶

Vad angår den dubbla röda liljeinfattningen, så kan det inte råda tvivel om att den härstammar från det skotska riksvapnet. Traditionellt har denna dubbla liljeinfattning angett en kunglig släktförbindelse, en härstamning på kvinnosidan, men lika ofta kan det röra sig om en augmentation till et vapen genom kunglig bevillning.⁸⁷ I Montgomeryvapnet uppträder den dubbla liljeinfattningen första gången i *Hector le Bretons Armorial* som dateras till år 1566 och syftar på Hugh, 3rd Earl of Eglintons andra giftermål år 1562 med Agnes Drummond of Innerpeffray, vars mor, Lady Margaret Stewart, var illegitim dotter till James IV.⁸⁸

Ramsay

De två sista finska ätterna som behandlas här är adliga ätten Ramsay nr. 17 och friherrliga ätten Ramsay nr. 40. Denna skotska uradelsläkt kom till Finland 1577 genom Hans Ramsay. Dennes far Alexander hade kommit

till Sverige som värvad soldat. Hans Ramsay bosatte sig i Finland, blev ryttmästare och godsägare, naturaliserades 1633 och introducerades på Sveriges Riddarhus följande år under nr. 215 bland adelsmän. Hans i Finland boende efterkommande introducerades på det finska riddarhuset den 7 februari 1818 medan den gren som 1856 upphöjdes i friherrligt stånd vann introduktion den 8 november 1857. De båda ätterna fortlever liksom den adliga ätten Ramsay i Sverige.

Ättens härstamning från Skottland har baserat sig på ett bordsbrev från år 1623. Originallets öden är okända, men av kopian i Sveriges Riksarkiv, och den likalydande äldre kopian på Finlands Riddarhus, framgår att Hans Ramsay, i den latinska texten Ioannes och i engelska källor John Ramsay, den 20 januari 1633 på Åbo slott erhöll friherre Gabriel Oxenstierna till Mårby och Lindholms bekräftelse på, att den kopia han framvisade var likalydande med det originala bordsbrevet. Den 18 juni 1633 framvisade Hans Ramsay denna bekräftade kopia i Stockholm varefter han naturaliserades som svensk adelsman.⁸⁹

I bordsbrevet dokumenterade han dels sin adliga härstamning på både fädernet och mödernet, dels att han tillhörde huvudgrenen Ramsay of Dalhousie. Bordsbrevet utgavs av biskop David Lindsay från Brechin, senare biskop av Edinburgh, och är signerat i Dalhousie, Dundee och Brechin den 28 och 30 mars 1623. Förutom Biskop Lindsay är dokumentet signerat av ett antal ämbetsmän och representanter för de släkter som bordsbrevet anger som anor till John Ramsay, namn som Crawford, Lindsay, Anand, Strachan, Rait och därtill inte mindre

Ill. 15. Kapten Hans (Ioannis) Ramsays vapen mellan föräldrarna Alexander Ramsay och Methilda Annands vapen. Kopia av bördsbrev, Sveriges Riksarkiv. Foto: Carl-Thomas von Christierson.
Arms of captain John (Ioannis) Ramsay between the arms of his parents Alexander Ramsay and Methilda Annand. National Archives of Sweden. Photo: Carl-Thomas von Christierson.

än åtta herrar Ramsay. På dokumentet är avtecknat sigillerna för Ioannes Ramsay, respektive hans föräldrar Alexander Ramsay och Methilda Annands båda vapen.

I bördsbrevet anges fadern Alexander Ramsay som kapten och son till William Ramsay och Ioneta Lindsay, dotter till Sir David Lindsay of Beaufort and Edzell som avled år 1528. William Ramsay skrevs till Balnabreich eftersom hans hustru Ioneta, identisk med David Lindsay och hans andra hustru Elisabeth Spens of Wormistons dotter Janet, anges som hustru till en Ramsay of Balnabreich.⁹⁰ Deras dotter, och alltså syster till kapten Alexander Ramsay, gifte sig med

John Kinloch.⁹¹ William Ramsay of Balnabreich anges som son till Alexander Ramsay och Ioneta Guthrie, dotter till William Guthrie till Hiltoun, och sistnämnde Alexander Ramsay som son till Dalhousie, alltså en till förnamnet ej angiven Ramsay of Dalhousie.

Det framgår inte av bördsbrevet vem denna Dalhousie var annat än att han anges som *Domini de Dahlhousie*. Jämför man med *Burke's Peerage* eller *Scots Peerage*⁹² har Jully Ramsay identifierat denna stamfar som Sir Alexander Ramsay of Dalhousie, gift med en Margaret och i ett annat gifte med Ioneta Guthrie och som år 1456 underskrev en ägo-

Ill. 16. Vapnet för adliga ätten Ramsay nr. 156. Sveriges Riddarhus. Foto: Karl-Henrik Stiernspetz.

Arms of Ramsay no. 156. Swedish House of Nobility. Photo: Karl-Henrik Stiernspetz.

handling rörande Dalhousie. William Ramsay of Balnabreich skulle då ha varit hans yngsta son, och både Elgenstierna och Tor Carpelan har övertagit denna identifikation.⁹³ I förhållande till bordsbrevet har Jully Ramsay dock missat en generation emedan William Ramsay of Balnabreich var son till Alexander Ramsay och Joneta Guthrie och sonson till ovannämnda herre till Dalhousie. Huruvida William Ramsays far Alexander Ramsay själv var äldsta son och herre till Dalhousie anges inte i bordsbrevet.

Den stamfar Sir Alexander Ramsay of Dalhousie (d. 1464) som Jully Ramsay avser, anses som äldsta dokumenterade stamfar för

Clan Ramsays äldsta gren, Ramsay of Dalhousie. År 1456 erhöll han efter en okänd frände charter (ägobrev) på Dalhousie, Keringtoun och Foulden för sig och sina arvingar.

Med sin andra hustru Margaret hade han fem söner varav den yngsta faktiskt hette William. Att han inte, som Jully Ramsay anger, kan vara farfarsfar till John (Hans) Ramsay framgår av det faktum, att det från denna Alexander Ramsay och fram till George Ramsay, *1st Lord Ramsay of Dalhousie* (född efter år 1570 och död innan 22.7.1629) är åtta generationer. George Ramsay bör således ha varit något yngre än John (Hans) Ramsay som kom till Sverige 1573 och avled 1649 i hög ålder. George Ramsays far, James Ramsay of Cockpen gifte sig april 1570 men avled under sin fars livstid 1580 och bör ha varit något äldre än John (Hans) Ramsay.⁹⁴

James Henry Ramsay of Bamff, som år 1915 gav ut *Bamff Charters A.D. 1232–1703*, förmodar att William of Balnabreich okända farfar bör ha varit antingen Nicholas Ramsay of Dalhousie, som efterföljde sin far år 1513 och var avliden den 9 maj år 1555, eller hans son George som avled 2 december 1580, emedan både hade yngre söner vid namn Alexander.⁹⁵ Detta framgår även av *The Scots Peerage* där Nicholas Ramsays femte son var Alexander of Carrington och George Ramsays tredje son var Alexander of Edglaw. För ingen av dessa anges efterkommande.⁹⁶ Utgivaren, Sir James Balfour Paul, omtalar dock John (Hans) Ramsay på följande sätt:

“A John Ramsay, who became the ancestor of the Ramsays of Sweden, Finland, and

Russia, and who died in 1657 in his hundredth year, is claimed as the son of George Ramsay. Sir James Ramsay, the famous 'Black Ramsay,' who defended Hanau, is said to have been his son, but erroneously so, as Sir James was almost certainly of the Wyliecleuch family, and a kinsman of John Ramsay, Earl of Holderness. There is no evidence that George Ramsay had a second son John, and it is not improbable that John Ramsay of Sweden was of the Wyliecleuch Ramsays, unless he was a son of Nicholas by his second wife. But the year of his birth is variously stated."⁹⁷

James Balfour Paul, *Lord Lyon King of Arms* 1890–1926 blev år 1900 i tillfälle att studera John (Hans) Ramsays börsdbrev. Eftersom han kunde identifiera de flesta av dokumentets underskrivare och vittnen, ansåg han att dessa därmed måste ha känt John (Hans) Ramsays familj *intimately*, och att börsdbrevet därför kunde anses *fairly authentic*. Balfour Paul kunde dock inte bekräfta börsdbrevets genealogiska upplysningar rörande John (Hans) Ramsays förfäder, då inga upplysningar utöver vad som på den tiden publicerats i standardverken rörande Skottlands adel, fanns att tillgå. Han framhöll att frågan borde utforskas i otryckt källmaterial, men ansåg samtidigt att detta knappast skulle leda till framgång.⁹⁸ Detta är fortfarande fallet då det rör sig om den skotska adelns yngre söner och deras efterkommande, speciellt om de reste utomlands.⁹⁹ Som det framgår ovan antydde Balfour Paul möjligheten för en annan härstamning för John (Hans) Ramsay eftersom ovannämnde George Ramsay redan hade en son John i det första äktenskapet.

Ill. 17. Vapnet för friherrliga ätten Ramsay nr. 40. Finlands Ridderskaps och Adels Kalender 1989. *Arms of baron Ramsay no. 40. Finnish Calendar of Nobility 1989.*

Åtskilliga, men resultatlösa försök har gjorts på att passa in William Ramsay of Balnabreich i Clan Ramsay. En familj Ramsay of Balnabreich existerade på 1600-talet med förbindelser till flera av de namn som förekommer bland börsdbrevets undertecknare. En John Ramsay of Balnabreich, son och arvinge till James Ramsay of Balnabreich återfick 1647 faderns mark och en kvarn i Wester Ogil, numera Glenogil, mark som under 1600-talet även tillhörde en släkt Lyon.¹⁰⁰ Egendomen Shielhill, som omtalas som en borg och är belägen nära Careston Castle, såldes 1629 eller 1630 av George Lindsay, *14th Earl of Crawford* till en John Ramsay, *Laird of Easter Balnabreich*, förmodligen den samma.¹⁰¹ Under alla omständigheter får John (Hans) Ramsays härstamning fortfarande anses osäker och beroende av kommande genealogisk forskning.

Stamvapnet för Clan Ramsays huvudman är en silversköld varpå en svart örn med utslagna vingar och röd beväpning. *The Earl of Dalhousies* personliga vapen har därtill en grevekrona (earl's coronet) varpå en tornerhjälm, och hjälmtecknet är ett kuperat enhörningshuvud i silver med horn, man och skägg (*tufted*) i guld. Sköldhållarna är dexter en grip med utslagna vingar och sinister en greyhound med rött halsband varpå tre musslor i silver, båda i naturliga färger.¹⁰²

I förhållande till detta fick adliga ätten Ramsay vid naturalisationen i Sverige samma sköld, men örnens beväpning markerades inte med skild färg och båda sköldhållare blev gripar helt i guld stående på ett postament i guld med skölden vilande på lagerblad. Hjälmprydnaden är en adlig krona i guld varur stiger en dextervänd enhörning i silver. Dalhousiegrenens valspråk ORA ET LABORA har bibehållits. Den mest iögonfallande differentieringen blev att örnen på bröstet fick en liggande halvmåne av silver och att den i näbben håller en gyllene ring.¹⁰³ Att döma av de avbildade sigillerna på bördsbrevet förde både Hans Ramsay och hans far Alexander denna differentiering av Ramsayvapnet. Men då deras precisa härstamning från Ramsay of Dalhousie som ovan framgått inte har påvisats, bör även en härstamning genom kadenstecken, där halvmånen (*crescent*) gavs åt andra sonen och ringen (*annulet*) åt femte sonen, anses mycket osäker. Det att både Hans och Alexander Ramsay förde stamvapnets örn med halvmåne och ring kan högst tyda på att Balnabreichgrenen förde denna differentiering, men något sådant vapen eller ett vapen för Ramsay of Balnabreich är inte kända.¹⁰⁴

Trots att förbindelsen mellan å ena sidan de finska och svenska ätterna Ramsay och å andra sidan Clan Ramsay i Skottland är odokumenterad, betraktas de förstnämnda dock som skandinaviska släktingar. Då *Clan Ramsay* den 25 och 26 juli 2009 anordnade *Clan Gathering* i Edinburgh, markerades, utom Dalhousie skölden, olika grenar med bitecken placerade just på örnens bröst.¹⁰⁵ Exempelvis har Ramsay of Balfrag och Bamff en sköld och Ramsay of Balmain en ros, båda i silver, medan Ramsay of Foxtown har en lilja i guld. Också andra kadensmärken visas tillsammans med skölden för Ramsay i Finland och Sverige.¹⁰⁶

Av heraldiska skäl är en gren Ramsay of Wyliecleuch intressant så till vida, att John Ramsay of Wyliecleuch, som 1606 utnämndes till *Viscount of Haddington och Earl of Holderness* förde sitt fädernevapen med en liggande silvermåne på örnens bröst.¹⁰⁷ John Ramsays vapen som viscount Haddington finns registrerat i samlingen *Kings and Nobilities II* från år 1638 vid *The Court of the Lord Lyon King of Arms* i Edinburgh och blasoneras således:

*Parted per pale Azure and Argent, in dexter a dexter hand holding a sword Argent hilted and pommelled Or piercing a heart Gules and bearing an imperial crown Proper on its point sinister Argent, an eagle displayed Sable charged on the breast with a crescent Argent (Ramsay).*¹⁰⁸

John Ramsay behöll halvmånen som differentieringstecken också i det förbättrade vapnet. Halvmånen återfinns också på hjälmprydnaden för Sir George Ramsay, son till

John Ramsay of Edington, andre son till 1st Lord of Dalhousie.¹⁰⁹ Olika Ramsaygrenar använder således stamvapnet oförändrat men med olika differentieringstecken, och på samma sätt bör även halvmånen och ringen i de finska och svenska vapnen betraktas som differentieringstecken, men i vilket omfång de alluderar på släktförhållande kan inte sägas.

Generallöjtnant Anders Edvard Ramsay, som gjort en lysande militär karriär i Ryssland, representerade Finlands Ridderskap vid kejsare Alexander II:s kröning den 7 september 1856 och upphöjdes samma dag till friherre. Finska friherliga ätten Ramsays vapen skiljer sig från den adligas genom en friherrekrona som vilar på skölden och två hjälmar med var sin friherrekrona som hjälmprydnad, dexter med en uppstigande enhörning och sinister fyra fanor i silver och grönt samt ett svärd med en femuddig silverstjärna på spetsen. Anmärkningsvärt är att friherrevapnet inte har en hjärtsköld och är kvadrerat som det vanligtvis ses i friherrevapen, men använder stamvapnet oförändrat.

Sammanfattning

En parlamentsbestämmelse år 1672 fastslog att alla skottar som förde vapen skulle låta registrera detta i *The Public Register of All Arms and Bearings in Scotland*. Alla personer oavsett rang eller värdighet var skyldiga att inlämna en beskrivning av ett sådant vapen med en genealogisk utredning till *The Lyon Clerk*. Registret på över 2500 vapen har existerat sedan dess och förs än i dag vid *The Court of the Lord Lyon* i Edinburgh. Därmed är inte sagt att samtliga skotska vapen är registrerade, t.ex. vapen för släkter utdöda

innan år 1672 eller släkter som, trots hotet om 100 pundas böter och konfiskation av alla föremål prydda med vapnet, inte lät sitt vapen registrera, ett problem som också påpekas av James Balfour Paul i hans *An Ordinary of Arms*.¹¹⁰ Det kan vara en orsak till att vapen för släkter Clerk och Kiorbiauw/Kirby inte finns, förutsatt att dessa släkter någonsin har existerat. I vissa fall kan, som ovan anförts, sådana vapen ändå finnas avbildade i skotska vapenböcker som har bevarats från 1500- och 1600-talet eller blivit publicerade på annat sätt som t.ex. i Stodarts Scottish Arms. Många släkter som kan jämföras med lägre adel, *gentlemen of arms* eller *barons*, har existerat, men är inte utredda genealogiskt eller har fått sina vapen publicerade.

Med detta i beaktande och med de immatrikulerade finska adelsätterna med skotsk anknytning som exempel, torde följande slutsatser kunna dras rörande förhållandet mellan skotska och svensk-finska adelsläkter och deras vapen.

För svenska staten innebar adlandet av skottar, andra utlänningar och förtjänta svenskar i synnerhet under stormaktstiden ett enkelt och billigt sätt att avlöna ofrälse krigare och civila personer för deras tjänster. Samtidigt kunde det stora behovet av soldater och befäl endast fyllas genom värvade utlänningar som därför på sikt hade goda utsikter att avancera socialt. För yngre söner utan utsikt till arv i hemlandet var krigstjänst och officerskarriär hos en främmande makt attraktiv. Många av de skottar som kom till Sverige nådde höga befattningar inom både den civila förvaltningen, militär och flotta, och integrerade sig även snabbt i det svenska samhället, inte minst inom aristokratin.

Ett återopande av släktskap med en redan tidigare adlad eller naturaliserad släkt, eller av nära förbindelse med välmeriterade skottar i Sverige, kunde underlätta en nobilisering. På samma sätt som fallet var med svenska nobiliseringar utgjorde också innehav av egendom och frälsejord vägen till ett adelskap för den som kom till Sverige från utlandet. Att skatteköpa kronojord och kronohemman av en stat i konstant penningbehov kunde underlätta vägen till adelskapet.

För att säkerställa ett önskat adelskap, i vissa fall en naturalisering, begagnade de potentiella svenska adelsmännen börsbrev utfärdade i Skottland av landets högsta myndighet kungen. Alternativt utgavs börsbrev av kyrkan eller av nära släktingar som skulle bevisa en adlig härstamning eller åtminstone genom mångfaldens gemenskap utöva en påtryckning och maximera sannolikhetsgraden av den återopade skotska adliga bakgrunden. Även med börsbrev utfärdade av mera lokala ämbetsmän strävade man till samma resultat.

På Riddarhuset, och före dess instiftande Riksdagen, var man dock noga med att de förevisade utländska dokumenten skulle vara bevittnade och i högsta grad trovärdiga och det var inte ovanligt att anspråk på adelskap avvisades. Å andra sidan skedde ett stort antal nyadlingar av meriterade personer under drottning Kristinas tid, härunder också av skottar. Som i ätten Montgomerys fall kunde ett adlande med monarkens beslut ske med återopande av en redan adlad släktgren men utan bevis för det samband som förutsattes.

En skotsk bakgrund kunde inte bara

anses som hedrande eller meriterande, utan, av såväl sociala som mänskliga skäl, önskvärd eller direkt eftersträvansvärd. Åberopandet av skotska anor genom att föra ett vapen med skotska förebilder var således inte ovanligt.

Skotska och engelska vapen har varit kända i Sverige på 1600- och 1700-talet och de heraldiker, vapenmålare eller andra som anlätades vid fastsättande av en nyadlad ätts vapen har använt utformning och vapenbilder från skotska vapen då en ny ätt med mera eller mindre säkert skotskt ursprung skulle få ett vapen. Vapnet skulle visa detta samband. Å andra sidan innebär antagna och med skotska vapen gemensamma heraldiska drag inte alltid släktskap, lika litet som påvisade vapenlikheter med både skotsk och engelsk heraldik alltid kan styrka ett sådant samband.

En återopad härstamning från en skotsk släkt kan inte alltid bekräftas i skotsk genealogisk litteratur. En adlig skotsk släkt Kiorbiauw/Kirby har sannolikt inte existerat. Skotska släkter Clerck, Tait och Wright har funnits men är inte utredda. Ätterna af Klercker, Stierncreutz (och Teet) har aldrig haft någon skotsk anknytning medan ätten von Wrights tydligen har en sådan, men icke en adlig.

För den naturaliserade eller nyadlade var det naturligt att antingen direkt eller med brisering föra samma vapen som huvudmannen för den ursprungliga skotska klanen, speciellt då det gällde mera framstående eller kända skotska klaner som i fallen Forbes, Fraser, Montgomery och Ramsay. För de två sistnämnda är härstamningen accepterad men inte dokumenterad.

Noter

- 1 Denna artikeln publicerades ursprungligen 2011 på finska som "Skotlandilaisia vaakunoita Suomen ritarihuoneella – totta vai tarua", i Antti Matikkala och Wilhelm Brummer (red.) *Henkilö- ja sukuvaakunat Suomessa* (Helsinki 2011), s. 131-150.
- 2 Intresset för de skottar som kom till Sverige väcktes tidigt, se t.ex. Horace Marryat, *One Year in Sweden*, 1–2 (London 1862). Otto Donner, *A Brief Sketch of the Scottish Families in Finland and Sweden* (Helsingfors 1884). Th. A. Fischer [i.e.: Ernst Ludwig] Fischer, *The Scots in Sweden* (Edinburgh 1907). Se även Jonas Berg & Bo Lagercrantz, *Scots in Sweden*, Nordiska Museet, The Swedish Institute (Stockholm, 1962).
- 3 Robert Gayre of Gayre and Nigg, "The Arms of Scottish Families Settled in Sweden", i C. G. U. Scheffer (red.), *Ve Congrès international des sciences généalogique et héraldique* (Stockholm, 1961), 103–121.
- 4 Jully Ramsay, *Frälsesläkter i Finland intill Stora ofreden* (Helsingfors, 1909–16).
- 5 För jämförande perspektiv från Ryssland och Polen, se Dmitry Fedosov, "Armigerous Scots in Russia", i Jean-Claude Muller (éd.), *Migrare humanum est .... émigration & immigration au cours de l'histoire: Volume II des actes du XXIe congrès international des sciences généalogique et héraldique*, Luxembourg 28 VIII – 3 IX 1994 (Luxembourg, 1999), 301–320; Peter Paul Bajer, "Scotsmen and the Polish nobility from the Sixteenth to the Eighteenth Century", i Richard Unger (ed.), *Britain and Poland-Lithuania: Contact and Comparison from the Middle Ages to 1795* (Leiden, 2008), 327–354.
- 6 Sveriges mest betydande skeppsvarv fanns i Stockholm, Kalmar, Nyköping, Älvsborg, Åbo och Viborg och det ökade skeppsbyggandet krävde erfarna mästare som förutom från Holland skaffades från Skottland. Störst inflytande fick skeppsbyggmästaren Richard Clerck som kom till Stockholm 1606. Han förordnades till amiral 1610, blev underamiral 1611 och slutligen holmamiral i Stockholm 1619. Hans förmodade bror Johan Clerck slutade som holmamiral och hade 1626–28 entreprenad på tacklingen av hela flottan. Hans son var antagligen Richard Clerck som adlades 1648 och slutade som viceamiral och befälhavare över flottan i Wismar. I Sverige adlades hela tre personer med namnet Clerck och ytterligare en friherrlig gren tillkom med amiralen, landshövdingen och lantmarskalken Hans Clerck. Flera medlemmar ur dessa ätter blev framstående befälhavare inom svenska flotan. Vid sidan av dessa, och vad som egentligen blev en svensk marindynasti Clerck, gjorde medlemmar av bl.a. familjerna Forrat och Stewart/Stuart karriär i flottan. Se vidare kapitlet "Scots in the Swedish Navy, 1534–1654" i Alexia Grosjean, *An Unofficial Alliance, Scotland and Sweden 1569–1654*, *The Northern World*, 5 (Leiden, 2003), 112–137.
- 7 Alexia Grosjean och Steve Murdoch, "The Scottish Community in Seventeenth-century Gothenburg", i Alexia Grosjean & Steve Murdoch (red.), *Scottish Communities Abroad in the Early Modern Period*, *Studies in Medieval and Reformation Traditions*, 107 (Leiden, 2005).
- 8 Alexia Grosjean 2003, kapitlet "The influx and influence of Scotsmen in the Swedish nobility and civic society", 138–162.
- 9 Grosjean & Murdoch 2005, 192.
- 10 Grosjean 2003, 106–108.
- 11 Most del av en nyare och mera djupgående och vetenskaplig forskning i ämnet genomförde Universitetet i Aberdeen 1995–99 ett *Scotland and Scandinavia Project*. Syftet var att undersöka relationerna mellan Skottland, Skandinavien och Norra Europa i perioden 1580–1707 och placera dem i ett mera tillfredsställande sammanhang än vad som hittills varit tillfället. Ett av resultaten är den öppna SSNE-databasen, *The Scotland, Scandinavia and Northern European Biographical Database*, med ca. 8.000 namn på individer från Skottland, England, Irland och Wales som antingen flyttade till, eller under en viss tid, arbetade i Danmark-Norge, Sverige-Finland och Baltikum mellan 1580 och 1707. Databasen samlar och uppdaterar löpande information från både primära och sekundära källor om personer representerande den mi-

- litära, marina, diplomatiska, intellektuella och sociala eliten från de brittiska äarna som opererade i norra Europa. Steve Murdoch, *The Scotland, Scandinavia and Northern European Biographical Database (SSNE)*, University of St. Andrews, Institute of Scottish Historical research, Published to the internet by the University of St Andrews, November 2004. <http://www.st-andrews.ac.uk/history/ssne/index.php> (hänvisat 12.12.2009).
- 12 Se närmare Alexia Grosjean 2003.
  - 13 Tor Carpelan, *Ättartavlor för de på Finlands riddarhus inskrivna ätterna*, 2 (Helsingfors, 1958), 589–590. Gustaf Elgenstierna, *Svenska adelns ättartavlor*, Riddarhusets stamtavlor på CD-rom, version 3.0, december 2002, adliga och friherrliga ätterna af Klercker.
  - 14 I originalsköldebrevet, Riddarhusarkivet, Sveriges riddarhus, Stockholm, har hjälmprydnadernas friherrekronor endast ätta synliga pärlor i stället för elva. Lejonet och björnen är i naturlig färg och inte i respektive silver och svart som det återgivs i Jan Ranekes, *Svensk adelsheraldik* (Malmö, 1990), 476.
  - 15 Gustaf Elgenstierna (2002), adliga och friherrliga ätterna Clerck. G. Jacobson: ”Clerck” i Bertil Boëthius (red.), *Svenskt biografiskt lexikon*, 8 (Stockholm, 1929), 618–620.
  - 16 Johannes Clerks bördsbrev, avskrifter av sköldebrev, stort folio 7:62, Riddarhusarkivet, Sveriges Riddarhus, Stockholm.
  - 17 Sir James Balfour Paul, *The Scots peerage founded on Wood’s edition of Sir Robert Douglas’s Peerage of Scotland*, 1–9 (Edinburgh, 1906–1914). George Edward Cokayne, Vicary Gibbs, *The Complete Peerage of England, Scotland, Ireland, Great Britain and the United Kingdom, Extant, Extinct or Dormant*, 1–13 (London, 1910–1956).
  - 18 Att en ätt Clark (Clerk) tillhörande Skottlands Peerage inte har existerat och att en vapenförande ätt Clark från Coull i Forfar inte finns registrerad har bekräftats av Elizabeth Roads, Lyon Clerk and Keeper of the Records vid The Court of the Lord Lyon. Brev 21.5.2010 till Carl-Thomas von Christiernson
  - 19 John Burke, *A Genealogical and Heraldic History of the Landed Gentry; or, Commoners of Great Britain and Ireland, Enjoying Territorial Possessions or High Official Rank, but Uninvested with Territorial Honours*, 1, (London, 1837), 226. Robert Riddle Stodart, *Scottish Arms, being a Collection of Armorial Bearings A. D. 1370–1678*, vol. 2, (Edinburgh, 1881), 223–224.
  - 20 Frank Adam, revised by Sir Thomas Innes of Learney, *The Clans, Septs, and Regiments of the Scottish Highlands*, (London & Edinburgh, 1970), 560.
  - 21 John Burke 1837, 225.
  - 22 Bernard Burke, *The General Armory of England, Scotland, Ireland and Wales*, (London, 1884), reprinted by Wm. Clowes & Sons, London utan år, 202. Burke anger 198 och 202–203 flera Clark-, Clerk- och Clerkevapen med denna bjälke. Arthur Charles Fox-Davies, *Armorial Families, A Directory of Gentlemen of Coat-Armour*, (reprint, Newton Abbot, Devon, 1970), vol. 1, 384–385.
  - 23 Alexander Nisbet, *A System of Heraldry*, 1–2, (Edinburgh, 1722–45). (New edition, London 1816), vol. 1, plate 10.
  - 24 Nisbet 1816, 142.
  - 25 Sir James Balfour Paul, *An Ordinary of Arms I*, reprint (Baltimore, 1969), nr. 2275, 2284, 2286, 2288 och 2319.
  - 26 I förhållande till vapenplåten för adliga ätten Clerk nr. 433 i Sverige Riddarhus, är återgivningen i Jan Ranekes *Svensk adelsheraldik* (Malmö, 1990) s. 475 för denna ätt spegelvänd.
  - 27 Tor Carpelan 1958, 695. Gustaf Elgenstierna 2002, adliga ätten Lilliebrunn. Ramsay 1909–16, 260.
  - 28 Ramsay 1909–16, 260.
  - 29 Margaret Stuart, *Scottish Family History, A Guide to Works of Reference on the History and Genealogy of Scottish Families*, (Edinburgh, 1930).
  - 30 George Fraser Black, *The surnames of Scotland, Their Origin, Meaning and History*, (New York, 1946), 405 och 832.
  - 31 Sköldebrevstexten i avskrift i Riksregistraturet 13.8.1641, folio 762–764, Riksarkivet, Stockholm.
  - 32 Elizabeth Roads, Lyon Clerk and Keeper of the Records, brev 21.5.2010 till Carl-Thomas von Christiernson.

- 33 Tor Carpelan, *Ättartavlor för de på Finlands riddarhus inskrivna ätterna*, 3 (Helsingfors, 1965), 1103. Gustaf Elgenstierna 2002, adliga ätten Stierncreutz. Ramsay 1909–16, 428 och 481.
- 34 Kung Robert III som regerade 1390–1406 överlärt Pren i County Peebles åt John Tayt, och år 1441 omtalar George Tayt sig själv som Dominus de le Pryne, se Stodart 1881, vol. 2, 169. Vidare är denna släkt Tait of Pirne belagd mellan år 1480 och 1629 i staden Peebles i Tweeddale och utdog med systarna Margaret och Anne Tait of Pirne, se W. Chambers, *Charters and Documents Relating to the Burgh of Peebles, with Extracts of the Records of the Burgh A. D. 1165–1710*, (Edinburgh, 1872), 28, 196–197, 211–212, 364 och 368, Stodart 1881, vol. 2, 169 och Black 1946, 762. En George Tait of Pirne deltog december 1565 i ett domstolsfall i High Court of Justiciary rörande mordet på earlen av Bothwells tjänare, se Robert Pitcairn, *Criminal Trials in Scotland, from A.D. MCCCCLXXXVIII to A.D. MDCXXIV*, Volym I, del II, Edinburgh, 1833, 469, och den 9 april 1623 dömdes en annan George Tait of Pirne till 100 marks böter vid domstolen i Jedburgh, se James Wilson, *Annals of Hawick, from 1214 to 1814* (Edinburgh, ca. 1851), 302.
- 35 Ramsay 1909–16, 481.
- 36 Sven-Erik Åström, "Tait of Pirn-sågen i socialhistorisk belysning", i Torsten Steinby (red.), *Historiska och litteraturhistoriska studier 40*, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 409 (Helsingfors, 1965), 237–274.
- 37 En översikt på The Heraldry Society of Scotland, The Mitchell Rolls, <http://www.heraldry-scotland.co.uk/Mitchell/mackenzie.html> (hänvisat 13.1.2010).
- 38 John & Eilean Malden, *The Dunveggan Armorial*, Heraldry Society of Scotland (Haddington, 2006), 151.
- 39 Nisbet 1816, 146.
- 40 Ramsay 1909–1916, 481. Ramsay har antagligen fått denna upplysning i William Rae MacDonald, *Scottish Armorial Seals* (Edinburgh 1904) där det på sidan 382 under no. 2762a anges: Tait, James, of Pirne, a stag's head cabossed, on a chief three stars. Peebles Ch. 20 July 1441 by George Tait of Pirn.
- 41 John Burke & John Bernard Burke, *Encyclopaedia of Heraldry, or General Armory of England, Scotland and Ireland*, (London, 1847), utan paginering, se Tait (Scotland). *Fairbairn's Book of Crests of the Families of Great Britain and Ireland*, 1–2, reprint (Baltimore, 1968), vol. 1, 540.
- 42 Balfour Paul 1969, 330 nr. 4897. Nisbet 1816, 144 och plate 8. Alex Maxwell Findlater, *Lord Crauford's Armorial*, The Heraldry Society of Scotland (Bristol, 2006), 265. Malden 2006, 149, som dock visar de tre stjärnorna i guld.
- 43 Exempelvis upptar Balfour Baul 1969 en mångfald vapensköldar innehållande Andreaskorsket, härav ett 20-tal sköldar registrerade före 1750 innehållande ett Andreaskors varöver en ginstam.
- 44 Carpelan 1965, 1345–1353. Elgenstierna 2002, adliga ätten von Wright.
- 45 Elgenstierna 2002, och Vivi Lindberg, *v. Wrightarna på Haminalaks* (Helsingfors, 1926), 13.
- 46 Harald Hornborg, "von Wright, suku" i Kaarlo Blomstedt, Gabriel Rein, Martti Ruuth, Gunnar Suolahti, Väinö Voionmaa, Yrjö Karilas & Ragnar Rosén, *Kansallinen elämäkerrasto*, osa 5, (Porvoo, 1934), 667.
- 47 Black 1946, 824.
- 48 <http://www.heraldry-scotland.co.uk/Mitchell/mackenzie.html> (hänvisat 13.1.2010)
- 49 Nisbet 1816, 430 samt <http://www.heraldry-scotland.co.uk/Mitchell/nisbets.html> Wright.
- 50 <http://www.heraldry-scotland.co.uk/Mitchell/formans.html> FAL 135 och <http://www.heraldry-scotland.co.uk/Mitchell/slains.html> SL624. (hänvisat 13.1.2010).
- 51 Stodart 1881, vol. 2. 136.
- 52 Charles Romanes, *Selections from the Records of the Regality of Melrose and from the Manuscripts of the Earl of Haddington*, vol. III, 1547–1706, Publications of the Scottish History Society, second series, vol. 8, (Edinburgh, 1917), 259, 261–262 och 328.
- 53 Stodart 1881, vol. 1, plate 51.

- 54 John Burke & John Bernard Burke, *Encyclopaedia of Heraldry, or General Armory of England, Scotland and Ireland*, (London, 1847), utan paginering, se Wright (Scotland). Balfour Paul 1969, 55, nr. 805.
- 55 Fox-Davies 1970, vol. 2, 2144–2147. Bernard Burke 1884, 1138–1140.
- 56 John Burke 1837, 2, 614–616, Wright of Kilverstone. Även i J. Burke & J. B. Burke 1847, (utan paginering, se Wright) och i John Burke 1884, 1139.
- 57 Naturalisationsbrev 13.5.1630, kopia, Riddarhusarkivet i Helsingfors.
- 58 Tor Carpelan *Ättartavlor för de på Finlands riddarhus inskrivna ätterna*, vol. 1 (Helsingfors, 1954), 379–380. Elgenstierna 2002, adliga ätten Forbes af Lund och adliga ätterna Forbes. Erik Wikland & Hans Gillingstam, ”Forbes”, i Erik Grill (red.), *Svenskt biografiskt lexikon*, vol. 16 (Stockholm, 1964–1966), 269–270.
- 59 Vapenplåten på Sveriges Riddarhus visar felaktigt svarta kors.
- 60 Charles Mosley (Editor-in-Chief) *Burke’s Peerage, Baronetage & Knightage, Clan Chiefs, Scottish Feudal Barons*, 107th Edition, (Singapore, 2003), vol. 1, 1450–1454. Alistair and Henrietta Tayler, *The House of Forbes* (Aberdeen, 1937), 15–16, 20 och 23. Ätteledningen för Forbes af Lund i Tor Carpelans och Gustaf Elgenstiernas ättartavlor och i Alistair och Henrietta Taylers *The House of Forbes* avviker i vissa punkter från varandra, vilket dock inte har betydelse för denna studie.
- 61 Balfour Paul 1969, 244 nr. 3612 och 3610.
- 62 Burke’s Peerage 2003, vol. I, 1451. John Burke & John Bernard Burke, *A Genealogical and Heraldic Dictionary of the Landed Gentry of Great Britain & Ireland* vol. 1, (London, 1846), 426. Tayler 1937, s. 393. Källorna är inte entydiga med namnen och huruvida det var Mariota eller henens syster Marjory som gifte sig Forbes.
- 63 Bördsbrev för Jakob och Peter Forbes, Samling De la Gardie, släktarkiv Forbus, Lunds Universitetsbibliotek.
- 64 Burke’s Peerage 2003, vol. 1, 1454.
- 65 Malcolm Forbes var i själva verket sonson till John Forbes, 1st of Tolquhon.
- 66 Bruce A. McAndrew, *Scotlands Historic Heraldry* (Cornwall, 2006), 251 och Chart 18.4 Forbes cadets.
- 67 Findlater 2006, 262–263 och 369.
- 68 Nisbet 1819, 322 och plate 16.
- 69 McAndrew 2006, 450 och Chart 18.4 Forbes cadets. Bernard Burke 1884, 366.
- 70 Tayler 1937, 476 och Balfour Paul 1969, 104 nr. 1548.
- 71 *A Discription of the Genalogie of the Hous of Forbes compyled by Mr. Mathew Lumsden of Tillikerne 1580*. Edited by Wm. Forbes (Inverness, 1819), 37. Lumsdens verk är även återgiven i James Toshach Clark (editor) *Genealogical Collections Concerning Families in Scotland, made by Walter MacFarlane 1750–1751*, Publications of the Scottish History Society (Edinburgh, 1900), 207–264. Forbes of Tolquhon behandlas s. 225–236.
- 72 Carpelan 1954, 393–396. Elgenstierna 2002, adliga ätten Fraser.
- 73 Fotokopia av adelsförnylsesbrev, Riddarhusarkivet, Helsingfors.
- 74 Burke’s Peerage 2003, vol. 3, 3511–3512. Fraserchief: <http://www.fraserchief.co.uk/history.html> (Lady Saltonus hemsida, hänvisat 15.11.2009) som suppleras fint av *The Baronage Press Electronic Magazine*, ”Fraser of that Ilk”: <http://www.baronage.co.uk/bphtm-03/fraser01.html> och ”Fraser of Philorth”: <http://www.baronage.co.uk/bphtm-03/fraser02.html> (hänvisat 15.11.2009).
- 75 McAndrew 2006, 486.
- 76 Se även Stodart 1881, vol. 2, 257–258.
- 77 Elgenstierna 2002, adliga ätterna Montgomery.
- 78 Hans Gillingstam: ”Montgomery” i *Svenskt biografiskt lexikon*, vol. 25 (Stockholm, 1985–1987), 691–697.
- 79 Se not 76. Burke’s Peerage 2003, vol. 1, 1279. Carpelan 1958, 730–732.
- 80 Arthus Charles Fox-Davies, *A Complete Guide to Heraldry*, London 1929, (reprint Indien 1993), 275. Sigillet avbildat på http://en.wikipedia.org/wiki/Polnoon_Castle (hänvisat 4.3.2010).
- 81 Findlater 2006, 136.
- 82 McAndrew 2006, 339 och Chart 11.2. McAndrew kallar felaktigt John Montgo-

- mery, *9th of of Eaglesham*, för Alexander. Gillingstam 1985–1987, 691.
- 83 Ibid.
- 84 Scots Roll SC032, Sir David Lindsays Armorial DL074 och Dunveggan Armorial DV15.
<http://www.heraldry-scotland.co.uk/mitchell.html> (hänvisat 4.3.2010).
- 85 Balfour Paul 1969, 27 nr. 553 och 554, 28 nr. 2680, 29 nr. 2681, 30 nr. 2682, 31 nr. 2683 och 32 nr. 2684.
- 86 Nisbet (1816) och Montgomery på <http://www.heraldry-scotland.co.uk/Mitchell/nisbets.html> (hänvisat 4.3.2010).
- 87 Fox-Davies 1993, 145.
- 88 Malden 2006, 58 och 235. *Burke's Peerage* 2003, vol. 2, 2011.
- 89 Elgenstierna 2002, adliga ätten Ramsay. Bevittnad avskrift af bördsbrev för Ioannes Ramsay, Sköldenbrevssamlingen vol. 9 Q-R, ansökningar om adelskap, Sverige Riksarkiv i Marieberg, Stockholm. En äldre avskrift finns som fotokopia i Riddarhusarkivet i Helsingfors. *Bamff Charters A. D. 1232–1703*, utg. Sir James Henry Ramsay of Bamff (London, Edinburgh, Glasgow m.fl. 1915), no. 181, 206–208. I den engelska ingressen till detta dokument fattas namnet på Ioannes (Johns) far Alexander Ramsay.
- 90 Sir James Balfour Paul, *The Scots peerage founded on Wood's edition of Sir Robert Douglas's Peerage of Scotland*, vol. 3, (Edinburgh, 1906), 20.
- 91 Stodart 1881, vol. 2, 236.
- 92 *Burke's Peerage* 2003, vol. 1, 1018. Balfour Paul 1906, vol. 3, 91.
- 93 Ramsay 1909–1916, 238, Elgenstierna 2002, adliga ätten Ramsay och Carpelan 1965, 847.
- 94 *Burke's Peerage* 2003, vol. 1, 1019.
- 95 Ramsay of Bamff 1915, 186.
- 96 Balfour Paul 1906, vol. 3, 94–95.
- 97 Ibid., 95–96.
- 98 James Balfour Pauls brev till Jully Ramsay 31.5. och 24.6. 1900, fotokopior i Riddarhusarkivet, Helsingfors. Förre Riddarhusgenealogen Torsten G. Aminoff gjorde 1977 en sammanställning av källmaterialet men lyckades inte heller fastslå bördsbrevets Hans (John) Ramsays förbindelse med Ramsay of Dalhousie. Material i Riddarhusarkivet, Helsingfors.
- 99 Elizabeth Roads, Lyon Clerk and Keeper of the Records, brev 21.5.2010 till Carl-Thomas von Christiernson.
- 100 Alex J. Warden, *Angus or Forfarshire, The Land and People, descriptive and Historical* (Dundee, 1885), vol. 5, 194.
- 101 Andrew Jervis, *The History and Traditions of the Land of the Lindsays in Angus and Mearns* (Edinburgh, 1853), 228 och 274.
- 102 *Burke's Peerage* 2003, vol. 1, 1018.
- 103 Vapenskölden på Sverige riddarhus.
- 104 Se not 99.
- 105 <http://www.infoplex.plus.com/ramsays/> (hänvisat 18.3.2010).
- 106 Se vidare Balfour Paul 1969, 122 nr. 1807, 1811 och 1815, Charles A. Ramsay (en tistel), Ramsay of Brackmonth (en örn) och Ramsay of Barnton, (en blomma med fem blad – en cinquefoil).
- 107 Alexander Nisbet, *A System of Heraldry*, 2, Edinburgh 1742, 73.
- 108 Kings and Nobilities II, KNB 055, Viscont of Hadinton. <http://www.heraldry-scotland.co.uk/Mitchell/kingnobs.html> (hänvisat 18.3.2010).
- 109 Nisbet 1816, 341: "George Ramsay of Edington, whose father was a son of the Earl of Dalhousie, carries Ramsay within a bordure gules, and Dalhousie's crest charged with a crescent;"
- 110 Balfour Paul 1969, Introduction, xv–xvi.

Korset i hjertet og den blå pind: Våbener for to liberale politikere

Af Peter Kurrild-Klitgaard

TITLE: The cross in the heart and the blue stick: Coats-of-arms for two liberal politicians

ABSTRACT: The article presents recently assumed coats-of-arms of two former cabinet ministers from the Danish Liberal Party, Venstre. Both include references to their Christian faith.

KEYWORDS/NØGLEORD: Bertel Bertel Haarder; Søren Pind; the Danish Liberal Party; Order of the Dannebrog; assumed arms. Bertel Haarder; Søren Pind; Venstre; Dannebrogordenen; storkorsvåben; nyantaget våben.

AUTHOR INFORMATION /FORFATTERINFORMATION: Peter Kurrild-Klitgaard, Professor, PhD, AIH – kurrild@ifs.ku.dk

Selvom der særligt i 1800- og begyndelsen af 1900-tallet i mange liberale kredse var en udpræget skepsis overfor monarki og de traditioner, hædersbevisninger og titler, der kunne følge med dette, har der siden ”systemskiftet” i 1901 sjældent været en decideret modstand imod heraldik blandt danske liberale.¹ En lang række prominente profiler fra Venstre, Danmarks Liberale Parti, har således gennem tiden modtaget ordener, herunder storkors af Dannebrogordenen, og i forbindelse med sidstnævnte har en række måttet antage et våben.² Det sidste gælder f.eks. konseilspræsidenterne/statsministrene Johan Henrik Deuntzer (1903), J.C. Christensen (1905), Klaus Berntsen (1920), Thomas Madsen-Mygdal (1929), Erik Eriksen (1953), Poul Hartling (1977) og Anders Fogh Rasmussen (2009).³

I det efterfølgende beskrives våbener for to prominente Venstre-politikere, Bertel Haarder og Søren Pind, der begge har nyantaget våben i hhv. 2017 og 2019. Våbenerne er komponeret på baggrund af oplæg fra Peter Kurrild-Klitgaard og Ronny Andersen og tegnet af sidstnævnte.

Bertel Haarder

- Skjold: I rødt tre bjælkevis satte guld hjerter med korsformet indskæring mellem to gående sølv løver.
- Hjelmtegn: En sølv løvepote holdende en sølv fjerpen.
- Valgsprog: Kamp og kærlighed.

Den mangeårige Venstre-politiker, cand.sci-

ent.pol. Bertel Geismar Haarder (1944–) har beklædt en meget lang række fremtrædende politiske poster, bl.a. som indenrigs-, undervisnings-, forsknings-, integrations-, kultur- og kirkeminister, samt været medlem af Folketinget (og næstformand og ”aldersformand” for dette) og Europaparlamentet. Da Haarder i oktober 2016 blev den længst siddende minister siden 1901, benådede H.M. Dronningen ham med storkors af Dannebrogordenen, og han skulle i den forbindelse have sit våben ophængt i de Kongelige Ridderordeners Kapel på Frederiksborg Slot og indmalet i de tilhørende våbenbøger.

Ill. 1. Våben for Bertel Haarder som storkors af Dannebrogordenen. Kunstner: Ronny Andersen. *Coat-of-arms of Bertel Haarder as knight grand cross of the Order of the Dannebrog.*

Der er ikke fundet nogen fortilfælde af våbenføring i selve Haarder-slægten. Haarder, der er rundet af præste- og højskolefamilier og stærkt knyttet til lutheranismen, ønskede fra begyndelsen, at den såkaldte ”Luther-rose”⁴ skulle spille en central rolle i våbenet. Derudover ønskede han en fremhævnin g af sin tilknytning til Sønderjylland, måske sin forfattervirksomhed, ligesom han overvejede en lærke eller en nattergal-fugle, Haarder har en særlig forkærlighed for.

Luther-rosen, som Luther havde brugt som emblema fra 1520, er imidlertid ikke let at bruge heraldisk. Den gengives på baggrund af Luthers egen beskrivelse fra 1530 typisk som et sort kors i et rødt hjerte i midten af en hvid rose på en blå bund omgivet af en gylden ring. Det giver dels lidt problemer både i.f.t. heraldikkens kontrastregler og for så vidt, at det er mange symboler oveni hinanden og dermed i.f.t. proportionerne. Der valgtes derfor tidligt i forløbet en heraldisk nyskabelse, nemlig et hjerte med en korsformet indskæring.

Efter flere overvejelser endte Haarder med et våben, hvori der indgår tre sådanne hjerter med korsindskæring omgivet af to gående løver—inspireret af Sønderjyllands, men her i Dannebrog farver (sølv på rød bund) snarere end landsdelens (blå i guld). Overvejelser om en lærke på hjelmen blev til en løvepote holdende en fjerpen.

Haarder overvejede som valgsprog enten

Ill. 2. Søren Pinds våben. Kunstner: Ronny Andersen.

Søren Pind's coat-of-arms.

”Ingen er sin egen” eller ”Mod og kærlighed” men endte med ”Kamp og kærlighed”, der repræsenterer både politikerens gerning og det kristne budskab. Interessant nok indeholder våbenet ingen referencer til personens politiske idealer, hvilket er sjældent for politikere.

I storkorsgengivelsen er anvendt den autoriserede hjelm og rangkrone for ubetitlet adel, hvilket Haarder som dekoreret med storkors af Dannebrogordenen og tilhørende rang i anden rangklasse er berettiget til (jf. Kurrild-Klitgaard 2006; Andersen 2020).

Riddervåbenet blev ophængt i Frederiksborg Slotskirke 23. marts 2018.

Søren Pind

- Skjold: I rødt en flammeskuret sølv pæl, hvori en blå pind.
Hjelm: En guld lindorm med rød tunge holdende en blå pind.
Valgsprog: Numquam solus (Aldrig ene).

Cand.jur. Søren Pind (1969–) har beklædt poster som justits-, integrations-, forsknings- og udviklingsminister, og udover sin tid som medlem af Folketinget også været en af Københavns borgmestre.

Ligesom med Haarder er der ikke fundet nogen fortilfælde af våbenføring i familien, der i mandslinjen er en husmandsslægt fra Hjorthede. I Midt- og Østjylland forekom-

mer en række lokaliteter hvori pind indgår, og der findes siden 1500-tallet en række familier af navnet dér, hvis indbyrdes forbindelse ikke umiddelbart kan fastslås.

Blandt de temaer, som Pind fra begyndelsen overvejede at få medtaget i et våben, var nogle, der kunne referere til hans opvækst i Schweiz og på Bornholm, hans brændende sympati for liberale idealer, hans kristne livssyn, samt en reference til slægtsnavnet (en pind, en kæp, en pæl e.l.).

Alle disse elementer kom til at indgå i det endelige våben. Hovedfarverne rød og hvid henviser til de to lande, Pind er vokset op i, ligesom de samme sammen med den blå henviser til to andre lande, hvis idealer og historiske rolle som arne for menneskerettighederne ligger ham på sinde (USA og Frankrig). Blå er samtidigt Venstres partifarve,

ligesom den tit associeres med frihed og liberalisme mere generelt, mens rød er kærlighedens. Flammeskurerne repræsenterer med Pinds egne ord ”ilterhed, iver og kamp”. Valgsproget ”Numquam solus” refererer til Pinds kristne tro.

Referencer

- Achen, Sven Tito (1984). Danske storkorsvåbener gennem 25 år, pp. 56–81 i Allan Tønnesen m.fl. (red.), *Heraldik i Norden*. København: Societas Heraldica Scandinavica, (Heraldisk Tidsskrift, 5: 49–50).
- Andersen, Ronny (2020). The Danish royal orders of the Elephant and the Dannebrog: Their armorials and traditions, *The great orders of chivalry and their heraldic traditions: Proceedings of the XX Colloquium of the International Academy of Heraldry*. Copenhagen: Societas Heraldica Scandinavica & Dansk Heraldisk Selskab, under udgivelse.
- Jespersen, Knud J. V. (2015). Adelen og lighedssamfundet: Rang og stand ca. 1750–1950, pp. 364–375 i Lars Bisgaard & Mogens Krag-sig Jensen (red.), *Adel: Den danske adel efter 1849*. København: Gads Forlag.
- Kurrild-Klitgaard, Peter (2004). Ridder Uffe hin ikke så spage. *Heraldisk Tidsskrift* 9 (89): 405–406.
- (2006). Armorial rights and customs of Danish knights, pp. 1948–1953 i Guy Stair Sainty & Rafal Heydel-Mankoo (red.), *Burke's Peerage & Gentry: World orders of knighthood and merit*. London: Burke's Peerage & Gentry.
- (2011). For ”frihed i fred og fællesskab”: Storkorsvåben for Anders Fogh Rasmussen. *Heraldisk Tidsskrift* 11 (103): 137–140.

Noter

- 1 Venstre stemte heller ikke for Radikale og Socialdemokratiske regeringers løbende forslag om at afskaffe det danske ordensvæsen, adelstitler m.v. Om disse se f.eks. Jespersen 2015.
- 2 Venstrepolitikere Niels T. Neergaard (konseilspræsident, siden stats- og finansminister, storkors 1920) og Christopher F. Hage (finansminister m.m., storkors 1928) indsendte intet våben. Venstre-statsministrene Knud Kristensen og Lars Løkke Rasmussen lod sig dekorere og blev begge kommandører af 1. grad men blev ikke benådet med storkors.
- 3 Andre Venstre-politikere, der har modtaget storkorset og i den forbindelse ladet våben male til ridderkapellet og våbenbøgerne omfatter bl.a. udenrigsminister, lensgreve Frederik Raben-Levetzau (1905), krigsminister Vilhelm Herman Oluf Madsen (1905), marineminister Ferdinand Henrik Jøhnke (1905), Folketingsformand Ivar Hansen (1999) og udenrigsminister Uffe Elle-mann-Jensen (2002), og for i hvert fald de to sidstes vedkommende var der også tale om nykomponerede våbener. Om våbener for nogle af disse Venstre-politikere, se bl.a. Achen 1984: 76 & 78; Kurrild-Klitgaard 2004; 2011.
Dertil kommer Venstre-politikere, der har været aktivt våbenførende uden behov for at nyantage et familievåben, bl.a. indenrigs- og landbrugsminister Britta Schall Holberg (der fører Caroc-slægtens våben), samt naturligvis konseilspræsident, lensgreve Ludvig Holstein-Ledreborg og udenrigsminister, greve William Ahlefeldt-Laurvig.
- 4 Også Hartling brugte Luther-rosen i sit storkorsvåben, om end i en anden form, da han tillige havde udfordringer i.f.t. at holde symbolet simpelt, jf. Achen 1984: 76.

Heraldiska modellritningar levererade av Riksarkivet under 2020

Av Henrik Klackenberg

TITLE: Heraldic drawings made by Riksarkivet (Swedish National Archives) during 2020.

ABSTRACT: The number of heraldic drawings delivered by Riksarkivet during 2020 was about 30, which in comparison with the year before is a considerable decrease. The reason for that is, that the armed forces have contracted a heraldic artist of their own, which means that the number of missions concerning military heraldry have diminished, and will diminish even more the next year. Still, the major part of the work during 2020 was dedicated to arms and standards of the armed forces (Ill. 3–8, 10). Riksarkivet also delivered arms to courts (Ill. 1–2) and other state authorities and organizations (Ill. 1, 9, 11). One of the most demanding tasks was to compose a coat of arms for the Royal Institute of Art (Ill. 1).

KEYWORDS/NYCKELORD: Swedish official heraldry, Swedish military heraldry/Svensk officiell heraldik, svensk militär heraldik

AUTHOR INFORMATION/FÖRFATTARINFORMATION: State Herald, Dr. Henrik Klackenberg, AIH/Statsheraldiker, fil. dr. Henrik Klackenberg, AIH – Henrik.Klackenberg@riksarkivet.se

Året 2020 innehöll för Riksarkivets heraldiska enhet förändringar vad gäller organisation, personal och uppdrag. I myndighetens omorganisation, delvis betingad av resursbrist, har den heraldiska verksamheten fått en ny placering och nytt namn, men utan förändring av verksamhet eller resurstilldelning. Henrik Dahlström, som varit Riksarkivets heraldiske konstnär sedan 2010, tillträdde under våren motsvarande tjänst i Försvarsmakten, men fortsätter att som konsult göra ritningsuppdrag åt Riksarkivet.

Försvarsmakten har under många år varit Riksarkivets största heraldiska uppdragsgivare, men med en egen heraldisk konstnär förändras situationen genom att uppdragen därifrån faller bort. De förändrade villkoren märks redan i årets ritningsproduktion, men kommer framför allt att få genomslag under 2021, då inga modellritningar till militär heraldik kommer att levereras från Riksarkivet.

Årets produktion omfattade ett trettiotal ritningar till vapen, standar, banér och mono-

Ill. 1. Vapen för Kungl. Konsthögskolan, Eskilstuna tingsrätt och Vänersborgs tingsrätt.
Arms of Royal Institute of Art, Eskilstuna district court and Vänersborg district court.

gram, varav många är nya kompositioner. Det handlar om ritningar åt sex myndigheter, varav fyra domstolar, och sex militära förband samt ett monogram åt Kungl Hovstaterna och ett banér åt Uppsala universitets studentkårer.

Myndigheter

Ytterligare två tingsrätter, Eskilstunas och Vänersborgs, har anslutit sig till den växande skaran med egna vapen (Ill. 1). Eskilstunas stadsvapen, som tillsammans med Justitias balansvåg utgör vapnets motiv, är känt i form av ett sigill från 1665. Motivet syftar på den för staden då så viktiga smidesverksamheten.¹ I Vänersborgs stadsvapen, känt från drottning Kristinas privilegiebrev 1644 förekommer en bojort, som en symbol för staden. Detta var en fartygstyp som då var vanlig i sjöfarten på Vänern och den förekommer även i Kristinehamns stadsvapen från samma tid.² I kombination med en juridisk symbol skapas så ett vapen för tingsrätten.

För de tidigare länsrätterna, som sedan

reformen 2010 kallas förvaltningsrätter hade det utvecklats en praxis vad gäller kompositionen av ett heraldiskt vapen.³ Denna tradition förs nu vidare av Förvaltningsrätten i Luleå som har antagit ett vapen (Ill. 2) timbrerat med nyckel och svärd.⁴ Domstolens lokalisering framgår av de korslagda nycklarna, som är stadens vapen känt i ett privilegiebrev från 1621. Vapnet med Petri nycklar återkommer i flera offentliga vapen med anknytning till Luleå: kommunens, tingsrättens och flygflottiljens (F 21).⁵ Timbreringen med nyckel och svärd går tillbaka på nyckeln som en symbol för ekonomisk förvaltning, använd sedan mycket länge av Kammarkollegiet, och den dömande maktens svärd. Kammarrätterna är andra instansens förvaltningsdomstolar. De har inga individuella vapen utan för istället Lilla riksvapnet (Ill. 2) med samma timbrering som övriga förvaltningsdomstolar. Uppdraget var här endast att göra en digital version av ett etablerat vapen.⁶

Plikt- och prövningsverket är det nya namnet på den myndighet som tidigare hette

Ill. 2. Vapen för Luleå förvaltningsrätt, Kammarrätten i Göteborg och Plikt- och prövningsverket.
Arms of Luleå administrative court, Gothenburg administrative court of appeal and Defence Conscription and Assessment Agency.

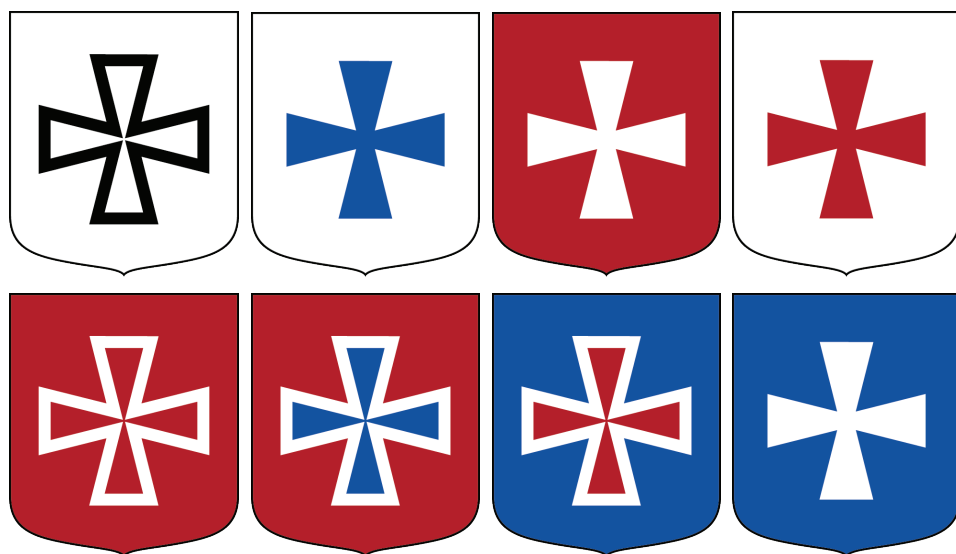
Värnpliktsverket, Totalförsvarets pliktverk och senast Rekryteringsverket. Namnändringarna är följden av förändringar i värnpliktsystemet och i myndighetens uppgifter. Man har glädjande nog valt att i samband med namnändringen återta ett tidigare använt vapen bestående av Lilla riksvapnet timbrerat med svärd och palmkvist (Ill.2). Medan palmkvisten är en symbol för fred är svärdet här en symbol för väpnad strid, vilket fångar in myndighetens verksamhet inom värnpliktssystemet.⁷

Det mest utmanande uppdraget under det gångna året var att i samråd med de grafiska formgivarna Rikard Heberling och Jonas Williamsson skapa ett heraldiskt vapen (Ill. 1) för Kungl. Konsthögskolan.⁸ Denna har vuxit fram ur Kungl. Konstakademien, instiftad 1735, och har sedan Gustav III:s tid använt ett emblem med kungens monogram lagt över en vasakarve. När Konsthögskolan fick en självständig ställning 1978 började man använda ett besläktat emblem dock utan vasakarven. År 1995 bytte man ut det kungliga monogrammet mot ett spegelmo-

nogram med bokstäverna KH under kunglig krona. Det var således ett radikalt nytänkande när Konsthögskolan beslutade sig för att utnyttja heraldikens möjligheter. Valet av lejon och vildsvin som vapnets motiv kanske förvånar och kräver därför sin förklaring. Två stora skulpturer av dessa djur möter besökaren vid entrén till Konsthögskolan. De är kopior i flera led av skulpturer från renässansens Italien som togs till Sverige 1698 och sedan dess har fungerat som studieobjekt i utbildningen av konstnärer. De bägge bestarna har därigenom fått ett nytt liv i Sverige och en särskild betydelse för Konsthögskolan. Hela historien och vägen fram till det heraldiska vapnet är beskriven i en ovanligt ambitiös grafisk vägledning utgiven av Kungl Konsthögskolan.⁹

Försvarsmakten

Livregementets husarer (K 3) är ett regemente med rötter i 1600-talet, vilket avspeglas i standardets (Ill. 4) alla segernamn från stormaktstiden. Riksarkivets uppgift var

Ill. 3. Vapen (kompanitecken) för Livregementets husarers skvadroner.
Arms of Life Regiment Hussars Squadrons.

Ill. 4. Standar för Livregementets husarer (K3).
Standard of Life Regiment Hussars.

här att efter en äldre komposition göra en modellritning, som ska utgöra underlag för produktionen av ett broderat standar.¹⁰

Samma regemente har också beställt vapenritningar (kompanitecken) till samtliga skvadroner och andra enheter inom förbandet.¹¹ Skvadronernas vapen (Ill. 3) är utformade med utgångspunkt i de märken som fördes åtminstone sedan 1855, då de finns avbildade på John Arsenius tavla (Ill. 5). Kavalleritraditionen ger sig också tillkänna i 31. och 32. bataljonernas vapen (Ill. 6), liksom även i Garnisonsenhets vapen, där en husar spränger fram (Ill. 7).

Försvarsmaktens fallskärmsutbildning är förlagd till K 3 och symboliken i de två heraldiska vapnen (Ill. 6) med anknytning till den verksamheten behöver inte förklaras mer än att ginstammen med den asymmetriskt

Ill. 5. Carl XV som kronprins mottager Lifregementets husarer efter inryckningen i lägret på Ladugårdsgärde 1855. Oljemålning av John Arsenius. Nationalmuseum, inventarienummer 4378 (utsnitt). *Crown Prince Carl at the Camp of Life Regiments Hussars at Ladugårdsgärde in 1855. Painting by John Arsenius, Nationalmuseum, inventory no. 4378 (detail).*

placerade stjärnan i Särskilda fallskärmsenhetens vapen är ett tecken på att enheten hör hemma i Särskilda operationsgruppen. Inget av dessa två vapen är nya kompositioner.¹²

Inte heller fågel Fenix i Försvarets överlevnadsskolas vapen eller kärhjulet i Logistik-enhetens vapen är nya kompositioner¹³, medan däremot UAV-enhetens vapen är en nyhet i heraldiska sammanhang (Ill. 7). Det är en god heraldisk form som avser att leda tanken till enhetens verksamhetsområde, nämligen drönare, som på engelska benämns *Unmanned Aerial Vehicle*.

Arméns planerade expansion under kommande år får naturligtvis även heraldiska

konsekvenser, när nya förband skapas och gamla återuppstår. De nyritade vapnen för Trängregementet, Norrbottens regemente och Norrlands dragonregemente är alla gamla kompositioner (Ill. 8), som nu får en ny användning.¹⁴ Göta trängregemente förde tidigare Trängregementets vapen och det är planerat att förbandet ska återuppstå under sitt forna namn och vapen, med Folkungavapnet lagt över ett kärhjulet och korsade svärd. Folkungavapnet avses här uttrycka ett vapen för Götaland.¹⁵ Norrlands pansarbataljon (P 5) förde tidigare det vapen med den springande renen, som nu har antagits för Norrbottens regemente (I 19). Pansarnävarna

Ill. 6. Vapen (kompanitecken) för 31. luftburna bataljonen, 32. underrättelsebataljonen, 323. fallskärmsjägarskvadronen, Särskilda fallskärmsenheten. *Arms of 31. Airborne battalion, 32. Intelligence battalion, 323. Paratrooper squadron, Special Forces paratrooper unit.*

Ill. 7. Vapen (kompanitecken) för Försvarets överlevnadsskola, Logistikenheten, Garnisonsenheten, UAV-enheten. *Arms of Armed Forces Survival school, Logistic unit, Garrison unit, UAV unit.*

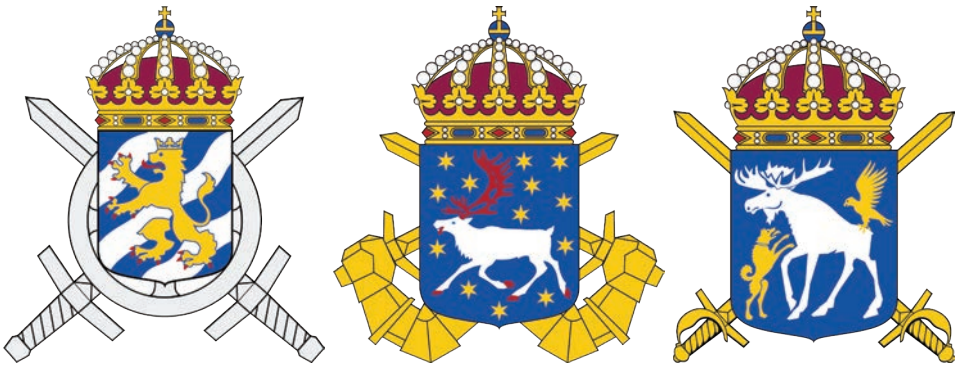
ska symbolisera att det numera är ett helt mekaniserat förband. När Norrlands dragonregemente (K 4) återuppstår i Arvidsjaur kommer det att föra sitt gamla vapen om än utan röd beväring. Både detta vapen och vapnet för I 19 är månghundraåriga landskapsvapen, som här har fått en militär tillämpning.

Ursprungligen var det Skånska dragonregementet (P 2) som förde ett vapen med ett svart griphuvud för att skilja det från det från Södra skånska regementet (P 7) som förde ett vapen med ett rött griphuvud. Efter nedläggningen av P 2 är det P 7 som för dragornernas arv och standaret med det svarta

griphuvudet vidare. Riksarkivet har gjort en modellritning till ett nytt standar (Ill. 10) som ska broderas av Handarbetets Vänner.¹⁶

Övriga

Prins Gustav Adolfs och prinsessan Sibyllas minnesfond använder sig av ett sirligt spegelmonogram som sitt emblem (Ill. 11). Inte heller här var det fråga om någon ny komposition, utan endast att göra en ny digital ritning av ett sedan länge befintligt namnchiffer för den 1947 avlidne tronföljaren och hans hustru.¹⁷ Uppsala universitets studentkårer har behov av ett nytt banér och kon-

Ill. 8. Vapen för Trängregementet (TrängR), Norrbottens regemente (I 19), Norrlands dragonregemente (K 4). *Arms of Logistic regiment, Norrbotten regiment, Norrland dragoon regiment.*

Ill. 9. Banér för Uppsala universitets studentkårer. *Banner of Uppsala University Student Unions.*

Ill. 10. Standar för Södra skånska regementet (P7). *Standard of South Scanian Regiment.*

taktade därför Riksarkivet för att få hjälp med en modellritning, som sedermera blir underlag för ett broderat banér.¹⁸ Efter en

intern tävling fastnade man för eken som en samlande symbol (Ill. 9). De sex olika studentkårernas tidigare fastställda emblem

Ill. 11. Monogram
för Prins Gustav
Adolfs och Prin-
sessan Sibyllas
minnesfond.
*Monogramme of
Prince Gustav
Adolf's and Princess
Sibylla's Memorial
Foundation.*

presenteras för sig på vardera sidan om det gemensamma motivet.

Referenser

- Braunstein, C., *Svenska försvarsmaktens fälttecken efter millenieskiftet*, Stockholm 2004.
- Ibidem, C., *Heraldiska vapen inom det svenska försvaret*, Stockholm 2006.
- Heberling, R. & Williamsson J., *Mellan vapensköld och varumärkesmanual*, Kungl Konsthögskolan, Stockholm 2020.
- Klackenberg, H., *Nya heraldiska vapen 2003, Årsbok för Riksarkivet och Landsarkiven 2004*, Stockholm 2004.
- Ibidem, *Nya heraldiska vapen 2004, Årsbok för Riksarkivet och Landsarkiven 2005*, Stockholm 2005.
- Ibidem, *Nya heraldiska vapen, fanor och märken 2013, Årsbok för Riksarkivet och Landsarkiven 2014*, Stockholm 2014.
- Ibidem, *Nya heraldiska vapen, fanor och märken 2016, Riksarkivets årsbok 2017*, Stockholm 2017.
- Ibidem, *Nya heraldiska vapen, fanor & emblem 2017–2018, Riksarkivets årsbok 2019*, Stockholm 2019.
- Ibidem, *Svensk militär heraldik av idag, Heraldisk Tidsskrift* nr. 121, 2020.
- Ibidem, *Heraldiska modellritningar levererade av*

Riksarkivet under 2019, *Heraldisk Tidsskrift* nr. 122, 2020.

Nevéus, C., *Ny svensk vapenbok*. Stockholm 1992. Riksarkivets myndighetsarkiv 2019-2020, dossier 61.

Illustrationer

Ritningarna är gjorda av Henrik Dahlström, Riksarkivet, och oljemålningen av John Arsenius.

Noter

- 1 Riksarkivets (RA) myndighetsarkiv, diarie-nummer (dnr) 61-2020/2184; Nevéus 1992, s. 60.
- 2 RA myndighetsarkiv, dnr 61-2020/13369; Nevéus 1992, s. 92, 159.
- 3 Klackenberg 2005, s. 340.
- 4 RA myndighetsarkiv, dnr 61-2020/11931.
- 5 Nevéus 1992, s. 102; Klackenberg 2020a, s. 199; Klackenberg 2020, s. 122.
- 6 RA myndighetsarkiv, dnr 61-2019/10466
- 7 RA myndighetsarkiv, dnr 61-2019/11782; Braunstein 2006, s. 15.
- 8 RA myndighetsarkiv, dnr 61-2020/1767
- 9 Heberling & Williamsson 2020
- 10 RA myndighetsarkiv, dnr 61-2019/1492; Braunstein 2004, s. 40.
- 11 RA myndighetsarkiv, dnr 61-2019/5904.
- 12 Klackenberg 2017, s. 299; Braunstein 2006, s. 28.
- 13 Klackenberg 2014, s. 314; Klackenberg 2019, s. 271
- 14 RA myndighetsarkiv, dnr 61-2019/14563 & 61-2020/2324; Braunstein 2004, s. 25, 28 & 37.
- 15 Klackenberg 2004, s. 244.
- 16 RA myndighetsarkiv, dnr 61-2019/14815; Braunstein 2004, s. 52.
- 17 RA myndighetsarkiv, dnr 61-2020/2505.
- 18 RA myndighetsarkiv, dnr 61-2019/7810.

Et kunstnervåben

Af Ronny Andersen

TITLE: The Arms of an Artist

ABSTRACT: The painter and architect Carl Marcus Tuscher (1705–1751) from Nuremberg settled in Denmark and became an artist at the royal court. His oeuvre included architectural drawings, paintings, illustrations and also heraldry. In The Royal Collection of Graphic Art in Copenhagen some of his heraldic etchings are kept and amongst these are his own arms, which are peculiar by the inclusion of ape supporters. The arms also include references to his career as an artist and architect and reflects that he considered himself a person of learning by the inclusion of mottos and inscriptions in Greek and Latin.

KEYWORDS/NØGLEORD: Carl Marcus Tuscher, graphic art, etchings, personal heraldry, burgher arms, supporters, artists, 18th century, symbols, mottos /Carl Marcus Tuscher, grafik, raderinger, personlig heraldik, borgerlige våbener, skjoldholdere, kunstnere, 1700-tallet, symbolik, deviser.

AUTHOR INFORMATION/FORFATTERINFORMATION: Ronny Andersen, AIH, arkivist, heraldic adviser, Danish National Archives/ Ronny Andersen, AIH, arkivar, heraldisk konsulent, Rigsarkivet, Danmark – andersen@heraldik.org

Maleren, tegneren og arkitekten Carl Marcus Tuscher (1705–1751), der blev født i Nürnberg udenfor ægteskab, men dog fik sin faders navn, og tilbragte sin barndom dels hos sin moder, dels på et børnehjem, blev elev af maleren J.D. Preisler (1666–1737) med hvis hjælp han tiltrådte en årelang studie- og arbejdsrejse til Italien. Det var også i Italien, at han knyttede forbindelse til den danske marineofficer F.L. Norden (1707–1742), en forbindelse der i 1743 førte Tuscher til Danmark og til ansættelse ved hoffet, fra 1745 som hofmaler og fra 1748 som professor ved

Kunstakademiet. Hans popularitet dalede dog med Frederik V's tronbestigelse, da overhofmarskal A.G. Moltke (1710–1792) syntes at foretrække Carl Gustaf Pilo (1711–1793).¹

Tuscher udførte arkitektoniske arbejder, herunder forslag til Frederik V's statue på Amalienborg Slotsplads, festdekorationer og æresporte, han udførte vignetter og illustrationer til bøger og som maler udførte han blandt andet det store billede af Christian VI's familie, som findes på Rosenborg og portrætter af Holstein-familien til Ledreborg

samt plafondmaleriet til kapellet samme sted. Et stort allegorisk maleri af Christian VI til hest gik til grunde ved Christiansborgs brand i 1794, men kendes fra forarbejder, der sammen med en del af Tuschers andre arbejder findes i Den Kongelige Kobberstiksamling på Statens Museum for Kunst. Heriblandt ligger også en udateret radering af et våbenskjold (ill. 1).

Våbenet er Tuschers eget, som kan blasoneres: Delt af sølv og sort, en sparre delt af rødt og sølv, i et rødt hjerteskjold tre sølv skjolde (2,1). På skjoldet en krone med fem takker med hver en perle. Trallehjelm med krone med fem takker med hver en perle. Hjelmtegn: Mellem to sølv strudsefjer en grøn opstigende armeløs kvindefigur med sølv bind for øjnene. Skjoldholderne: Dexter en abe holdende en malerstok i højre hånd og en malerpalet i venstre, sinister en abe holdende en passer i højre hånd og en vinkel i venstre. Om skjoldet et bånd med devisen IMPAVIDUM FERIENT RUINAE og vedhængt en medaljon med en sinistervendt ugle. Devisen er en del af et citat af Horats, ”si fractus illa-

Ill. 1. Marcus Tuscher: Eget våben, u.å. Radering i Den Kongelige Kobberstiksamling, inv.nr. KKSGB11368.

Marcus Tuscher's coat of arms, undated. Etching by the artist. The Royal Collection of Graphic Art.

batur orbis, impavidum ferient ruinæ” (styrter verden end sammen, vil han frygtløs rammes af dens ruiner).²

Våbenet er indsat i en cirkel, og med en græsk omskrift, der i oversættelse lyder: ”Marcus Tuscher fra Nürnberg, maler og arkitekt.” Under skjoldet ses et skriftbånd med den græske devise ΣΥΝΑΜΦΟΤΕΡΟΝ, i oversættelse ”begge dele på samme tid.”³

Vi kan nok være temmelig sikre på, at Tuscher selv har komponeret sit våben. Faderen, Ferdinand Tuscher, der var possementmagersvend, gav nok sin uægte søn sit navn, men vistnok ikke meget andet. Tuschers levnedsskildrer, Martin Due, giver ikke moderen mange ord med på vejen, udover at hun var ”en daarlig Person”, som var skyld i, at den lille Tuscher endte på børnehjem.⁴ Tuscher var en homo novus, der havde nået sin position takket være sit kunstneriske talent og de personer, der så talentet hos ham og støttede ham.

En anden version af Tuschers våben findes i hans segl, der er afbildet i Dues biografi fra et brev fra 1750 i Dues eje.⁵ Her er hjerteskjoldet og kronerne ikke med, hvilket også gælder medaljonen med uglen. Båndet om skjoldet med den latinske devise og båndet nedenfor skjoldet med den græske devise er med i seglet.

Hvad kan vi, om noget, udlede fra Tuschers våben? Hjerteskjoldet med de tre skjolde er naturligvis malernes laugsvåben,

Ill. 2. Marcus Tuscher og O.H. de Lode: Vignet med Tycho de Hofmans våben, ca. 1749–50. Radering i Den Kongelige Kobberstiksamlng, inv.nr. KKS16365.

Marcus Tuscher & O.H. de Lode: Vignette with the arms of Tycho de Hofman. Etching. The Royal Collection of Graphic Art.

som det anvendes i det meste af Europa. De tre sølv skjolde i rødt anvendtes også i en anden malerslægt med kongelig opmærksomhed, slægten von (eller van) Bracht, af hvilke kan nævnes hoflakerer Christian von Bracht og dattersønnen Frederik Christian von Bracht, hofforgylder, hoflakerer og kgl. våbenmaler.⁶ Det har været oplagt at vise sin tilknytning til malerfaget på den måde.

I Tuschers våben er der andre henvisninger til hans kunstneriske virke. De ganske usædvanlige og eksotiske skjoldholdere, vel

nok de eneste aber i dansk heraldik, bærer malerkunstens og arkitekturens redskaber, en malerstok og palet og passer og vinkel. Hvorfor netop aber? Er det det eksotiske og sjældne ved aben eller det legende og lune-fulde? Tuscher lader aberne bære de redskaber, der hører til hans fag og som man må formode han følte en vis stolthed ved. Den græske devise under skjoldet, ”begge dele på samme tid” kan måske være en ledetråd. Henviser den mon til at Tuscher både var maler og arkitekt, som det også fremgår af

omskriften? Eller er der tale om både at være den alvorlige kunstner og den legende kreative sjæl? Vi kan ikke vide, hvad Tuschler har tænkt, da han valgte aberne til at holde sit skjold.

Skjoldet – hvis vi ser bort fra hjerteskjoldets malersymbol, der som nævnt ikke findes i Tuschlers segl – indeholder et enkelt og prægnant våbenmærke, der i sin enkelhed bliver dynamisk og interessant ved brug af tinkturerne, som vi kan udlede af skraveringen. Kronen på både skjold og hjelm kan virke prætentios, men er muligvis at betragte som heraldisk staffage i denne pragtudgave af våbenet. Kronen er ikke med på våbenet i Tuschlers segl. Der er en vis selvbevidsthed i våbenet, der delvist afmonteres ved brugen af aberne.

Den armeløse kvindefigur i hjelmtegnet er en figur, der mest træffes i tysk heraldik, hvor den betegnes som en ”Rumpf” og netop

Ill. 3. Marcus Tuschler: Henrik Hielmstiernes exlibris. Efter 1747. Radering i Den Kongelige Kobberstiksamling, inv.nr. KKS10466.

Marcus Tuschler: Bookplate of Henrik Hielmstiernes. After 1747. Etching. The Royal Collection of Graphic Art.

stort set udelukkende anvendes som hjelmtegn.⁷

Båndet omkring skjoldet med uglemedaljonen bærer en devise, der vidner om en mand, der ikke lader sig gå på af verdens fortrædeligheder. Uglen, der kun er med i raderingen og ikke i seglet, bærer vidne om en akademisk orientering; det er muligvis positionen ved Kunstakademiet, Tuschler på denne måde har villet markere. I det hele taget synes brugen af både græsk og latin i våbenets omskrift og deviser at indehaveren vil demonstrere, at han er lærd, hvilket bekræftes af den store bogsamling, Tuschler efterlod sig. På auktionen efter hans død er der 638 numre med bøger i kataloget, med emner der strakte sig fra kunst til sprogvidenskab, fra historie til filosofi og religion.⁸

Det er måske også dette, der menes med ”begge dele på samme tid”. At være både kunstner og lærd polyhistor.

Uglen og Horats-citatet genfindes på et andet heraldisk værk fra Tuschlers hånd. Tuschler tegnede ca. 1749–1750 en vignette, der blev stukket af O.H. de Lode (1726–1757) og anvendtes i flere af Tycho de Hofmans (1714–1754) værker. (Ill 2.) Vignetten er et fremragende stykke rokokoarbejde, med Hofmans våben omgivet af alskens symboler, bundet sammen til et harmonisk hele. Nederst til venstre står Tuschlers navn, igen på græsk, mens kobberstikker Lodes navn figu-

Ill. 4. Revers af M. G. Arbiens medalje til ære for Tuscher, 1751. Odense Bys Museers mønt- og medaljesamling. Museumsnr. KMO/COINS/11981.

Medal struck by M.G. Arbien in honour of Tuscher, 1751, reverse. The Coins and Medals Collection of Odense City Museums.

rerer nederst til højre. Øverst i vignetten, over våbenets hjelmtegn, står en ugle med et skriftbånd i næbbet, hvorpå der står: IMPAVI-DUM FERIENT RUINAE. Om Tuscher lod sig inspirere af dette til sit eget våben eller om han har tilføjet ugle og devisa som en yderligere signatur på vignetten, står hen i det uvisse.

Et tredje heraldisk værk er det kendte exlibris til Henrik Hielmstjerne (1715–1780). (Ill. 3). Det er udateret, men kan tidligst være fra 1747, hvor Hielmstjerne blev adlet med det pågældende våben.

Den græske devisa ΣΥΝΑΜΦΟΤΕΡΟΝ fulgte Tuscher også efter døden. Medaljøren M.G. Arbien (1716–1760) udførte en medalje til ære for Tuscher, med dennes portræt på av-

ersen og på reversen en ugle, der sidder på en fjerpen, pensler og passer – symboler på den lærde kunstner, som vi genkender fra våbenet – og over ugle er devisa ΣΥΝΑΜΦΟΤΕΡΟΝ. (Ill. 4). Georg Galster er i sin beskrivelse af medaljen ikke i tvivl om, at devisa skal henvise til, at han "...dyrkede Kunsten »paa begge Maader«, som Maler og Architect..."⁹

Noter

- 1 Dansk Biografisk Leksikon: Marcus Tuscher http://denstoredanske.dk/Dansk_Biografisk_Leksikon/Kunst_og_kultur/Arkitektur/Arkitekt/Marcus_Tuscher 18.5.2020
- 2 Meyers Fremmedordbog, <https://meyersfremmedordbog.dk/ordbog?aselect=si%20fractus%20illabatur%20orbis,%20impavidum%20ferient%20ruin%C3%A6&query=si%20fractus>, 18.5.2020.
- 3 Tak til Jes Fabricius Møller og Jakob Fink for hjælp med den græske tekst.
- 4 Due, Martin: Hofmaler og Hofbygmester Carl Marcus Tuscher. København: Gyldendal, 1916, s. 13.
- 5 Due 1916, s. 154.
- 6 Achen, Sven Tito: Identifikation af anonyme våbenskjolde. København: Dansk Historisk Fællesforening, 1972, s. 28-29, Dansk Biografisk Leksikon: Frederik Christian van Bracht http://denstoredanske.dk/Dansk_Biografisk_Leksikon/Kunst_og_kultur/Billedkunst/Maler/Frederik_Christian_van_Bracht 18.5.2020.
- 7 Oswald, Gert: Lexikon der Heraldik. Leipzig: VEB Bibliographisches Institut, 1984, s. 337.
- 8 Due 1916, s. 144-146.
- 9 Galster, Georg: Danske og norske Medailler og Jetons ca. 1533 - ca. 1788. København: Selskabet til Udgivelse af Danske Mindesmærker, 1936, s. 276.

Heraldisk litteratur siden sidst

Den ultimative rekonstruktion af bygningsheraldik

Paul A. Fox: *Great Cloister. A Lost Canterbury Tale. A history of the Canterbury Cloister, constructed 1408-14, with some account of the donors and their coats of arms.* 859 kommenterede og dokumenterede våbener, 694 sider + 759 farveplancher, 36 stamtavler, 5 diagrammer, index. Oxford : Archaeopress Publishing Ltd, 29 x 20,5 x 3,5 cm, ISBN 987-1-78969-331-7 (paperback, GBP 45,00 / 65,00); 987-1-78969-332-7, e-pdf, 37.6 MB, GBP 16,00).

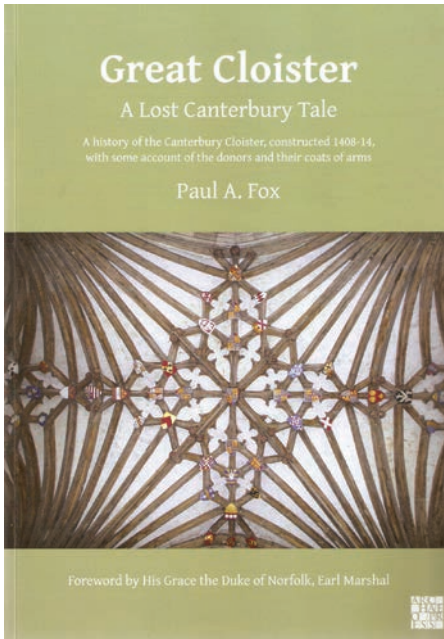
Anmeldelsens titel er dobbeltydig, og med en vægt på 2½ kilogram er det ironisk at kalde bogen en paperback, men så kan et forslag til en rekonstruktion af en middelalderlig heraldisk dekoration af et bygningsværk vel ikke blive mere tungtvejende. Der kan vel ikke findes en mere omfattende heraldisk dekoration end de 859 udhugne og bemalede hvælvingsbøsser i den firkantede korgang ved katedralen i Canterbury.

Det er et vanskeligt og utaknemmeligt job at skulle levere forslag til en restaurering af et større antal våbenskjolde på et bygningsværk. Man er helt sikker på at begå fejl, og kritikken bliver ikke mindre over de næste par århundreder – tænk blot på Kornerups forkætrede restaurering af friserne i Sorø Klosterkirke og Thiset og Storcks problemer

med friserne i Ringsted St. Bendt. Våbenerne er anonyme, der er ingen eller kun få spor af den originale bemaling gemt under resterne af tidligere restaureringer. Tidligere tiders analyser og rekonstruktioner kan være mere hindring end hjælp. De har haft samme problemer, men ofte med færre hjælpemidler. Konsekvenser af tidspresset fra at opgaven stilles til den praktiske restaurering begynder må heller ikke undervurderes. Der vil sjældent være tid til at undersøge alle relevante referencer eller følge op på mulige alternativer.

Det aktuelle værk har undgået nogle af de ovenfor nævnte problemer, ikke mindst tidspresset. Det er ikke et oplæg til restaurering, nærmere en post-mortem obduktion. Den nuværende opmaling fra 1930'erne er baseret på et oplæg fra A.W.B. Messenger, der af de grunde nævnt ovenfor, har haft et utaknemmeligt job. Paul Fox har haft det nemmere, idet han har givet sig god tid. Gennem femten år har han, ved siden af sit primære job, samlet og gennemgået relevant materiale inden den afsluttende spurt frem til trykningen. Spurt er en eufemisme for hård indsats. Det tog år at skrive bogen og gøre den trykklar.

Resultatet må siges at være så tilfredsstillende, som det er muligt. Der gives en grundig diskussion af de foreliggende kilder og problemerne med at tilordne våbenskjoldene til personer og familier. Der er mange gen-

tagelser, så de knap 900 skjolde tilhører, efter Fox's opfattelse, 365 familier og institutioner. Ud over de forventede kongelige og højere adel (peers of the realm) er det hovedsageligt lokale familier, d.v.s. fra det øst-sydøstlige England (East Anglia, Kent, Surrey, Sussex), samt familier, der har haft parlamentsmedlemmer i perioden.

Perioden - det er en af de mest interessante elementer i bogen. Basalt set burde den være irrelevant. Klostergangen vides at være genbygget efter en brand i Thomas Arundels (d.1414) tid som ærkebiskop. En del af byggedokumenterne er bevarede, så man ved også at hver af de 36 hvælvinger har kostet omtrent 30 pund i datidens penge, svarende til årsindkomsten fra en pæn herregård. Efter Fox's opfattelse var det Arundels geniale ind-

fald at lokke donationer ud af velhaverne ved at love dem en evig plads i verdens hukommelse - ved at placere deres våbenskjold i den hvælving, som de har været med til at betale - så her er tale om donorvåbener. Hvis man kan tidsfæste blot et par donationer i forhold til et hvælv, så har man et godt argument for at fastlægge byggehistorien. Til sæt lidt person- og politisk historie, og Fox kommer frem til at byggeriet blev påbegyndt i 1408 og afsluttet kort tid efter Arundels død i 1414.

Perioden efterfulgte en stormfuld tid i England med statskup og udrensninger i 1386, 1388, 1397 og 1399, mere eller mindre blodig borgerkrig i 1399, 1403, 1405 og 1408, oprør i Wales, og mere eller mindre slumrende krig med Skotland og Frankrig. Nu kom der mere ro på de interne linier, og sårene skulle heles. Samtidig blev kong Henrik IV's helbred skrøbeligere. Han døde i 1413 efter et længere rekreationsophold i Canterbury. Disse spredte oplysninger samler Fox til at hver hvælving tog 2 måneder at bygge og at rækkefølgen (med uret) var numrene 1-9 (1408-09), 36-35, 10-13 (1410), 14-19 (1411), 20-25 (1412), 34-29 (1413) og 28-26 (1414).

Der er 576 unikke våbenskjolde, som skal tilordnes familier og enkeltpersoner samt 59 fyrstendømmer, kirkelige institutioner, helgener, helte og byer. Paul Fox konkluderer at der er 3 kongelige grene, 51 medlemmer af the Peerage (hertuger, jarler og baroner) samt 252 andre familier, samt at omkring hvert fjerde våbenskjold er fejlagtigt tilordnet, og ofte fejlfarvet. Det er en kraftig mundfuld i betragtning af at skjoldene er anonyme. Der er selvfølgelig en del eksempler, hvor den

Figur: Våbenskjolde på bosserne i hvælving 14 i den vestlige klostergang ved katedralen i Canterbury. 8 medlemmer af den kongelige familie, 18 af højadelen, og 6 lavadelige.

Coats of arms on vault bosses in bay 14 in the West Walk of the Canterbury Great Cloister. 8 members of the royal family, 18 from the peerage, and 6 from the gentry.

aktuelle familie er usikker, men så angives de sandsynlige alternativer.

Den væsentligste grund til at fæste lid til Fox's tilordninger frem for Messengers og andre forløbere er hans metodik. En betydelig del af skjoldene vedrører familier og deres indgifte slægtninge, som ofte er angivet med alliancevåbener. Det og Fox's kendskab til relationerne mellem de foreslåede personer ud fra studier af ejendoms-, finansielle og arvedokumenter, giver et solidt grundlag for hans konklusioner. Han inddrager selvfølgelig også oplysninger fra våbenbøger, gravmæler, kirkevinduer og segl. Den engelske nøgle til middelaldervåbener, *Dictionary of British Arms. Medieval Ordinary* (anmeldt i Heral-

disk Tidsskrift, 2015, no.111:41–45), har været uundværlig.

Der er selvfølgelig elementer, hvor man kan være uenig i forslagene. Skal en feltfarve på et fantasivåben være rød eller blå? Har Fox fejlagtigt blandet oplysninger om to familier med samme navn som begge bor i samme grevskab og har relationer til samme stormand? Benyttede en person virkelig den angivne brisering og farvesætning? Det sidste kan nogle gange være tvivlsomt, ikke mindst hvis evidensen er våbenbøger som er senere end byggeriet. Der er en klar sammenhæng mellem Fenwick-våbenbogen og klostergangen, og det er sandsynligt at flere af de våbenbøger, som er redigeret af medlemmer og ansatte i det engelske heraldkollegium i 1500-tallet er baseret på aftegninger og materiale relateret til byggeriet. Men det er i den store sammenhæng småting. Indtrykket er at den altdominerende hovedpart af forslagene er så korrekte rekonstruktioner, som det er muligt at lave.

Bogen er måske for tung for de fleste læsere, men så køb e-bogen på forlagets hjemmeside, print en snes sider af indledningen som sofalæsning, samt listen over våbenskjolde til at holde styr på materialet, og brug resten til opslag efter behov. Der er masser af interessante oplysninger, hvis man interesserer sig for engelsk heraldik eller middelalderhistorie. Hvis man vil have mere syn for sagen kan man se den aktuelle bemaling på alle bosser på www.drpaulfoxfsa.com – den er gratis!

Steen Clemmensen

Hervé baron Pinoteau AIH 1927–2020

Den franske heraldiker Hervé Pinoteau var en lærd personlighed af de sjældne. Han efterlader sig et stort forfatterskab om heraldik, vexillologi, sigillologi og faleristik, der især drejer sig om det franske kongedømme i alle dets symbolske og dynastiske aspekter siden middelalderen. Hans arbejder om franske kongers våbener, faner, flag, kroninsignier, kroningsdragter, ordener m.m. og tilsvarende emner fra den napoleonske periode er grundet på et enormt kendskab til kilderne. De publicerede resultater er udtømmende i en beundringsværdig grad. Ingen heraldisk skribent har vist forsynet sine bøger og artikler med så mange og lange noter som Pinoteau. Man føler, at man er på sikker grund, når man læser hans værker.

Pinoteaus barontitel stammer fra Napoleonstiden, men han propagerede for Huset Bourbons tronrettigheder. Han var kansler for tronprætendenten, der tilhører den ældste gren af det spanske kongehus, og han opponerede mod Orléans-liniens prætentio-ner. På Pinoteaus kiste lå Helligåndsordenen og St. Michaelsordenen sammen med flere andre dekorationer, deriblandt Æreslegionens officerskors. Han var vicepræsident i støtteforeningen bag Æreslegionens Museum i Paris og forholdt sig dermed også til sin samtids virkelighed.

Pinoteaus legitimistiske holdning inspirerede ham til at beskæftige sig intenst med de franske kongers symbolik. Hans behandling af den er præget af stor sagkundskab,

men han holdt ikke sine personlige sympatier og antipatier tilbake. Han var en svoren modstander af falske ordener.

Pinoteau havde tillidshverv i talrige foreninger og organisationer vedrørende heraldik og lignende emner. Han gjorde sig stærkt gældende i l'Académie internationale d'héraldique, hvor han i en lang årrække var generalsekretær og siden vicepræsident.

Hvad der uden tvivl vil blive stående, også til glæde for forskere uden for Frankrig, er hans to mammutværker. I 1998 udgav han *Le chaos français et ses signes. Étude sur la symbolique de l'état français depuis la révolution de 1789*. Titlen antyder forfatterens ubehag ved den franske stats udvikling efter l'ancien régime. På over 500 sider redegøres der detaljeret for den turbulens, der har præget det officielle Frankrigs visuelle symbolik siden den franske revolution: rød-hvid-blå kørde, adelstitler, våbener og ordener afskaffes – for senere at blive genindført, trikolorer, hane, frihedshue, fasces, romersk ørn, Vichy-

Frankrigs dobbelttøse, de Gaulles Lorraine-kors. Den dag i dag har Frankrig ikke et heraldisk statsvåben. Der er blevet plads til våbener for de Gaulle, Mitterrand og d'Estaing som riddere af Elefantordenen og Serafimerordenen. I 2003 udkom *La symbolique royale française Ve-XVIIIe siècles*. I forordet kalder Pinoteau sig for en simpel amatør. På de følgende 900 sider får læseren dog et andet indtryk af forfatteren, der med stor akkuratse redegør for fransk kongelig symbolik gennem tretten århundreder. Det er et mageløst værk. Herskerinsignier, troner, mønter, segl, våbener, faner m.m. redegøres der udtømmende for. Alt er omhyggeligt dokumenteret på grundlag af en imponerende viden om kilder i europæiske kirker, museer, arkiver og biblioteker og et omfattende kendskab til en enorm litteratur. Enhver med interesse for denne side af Frankrigs historie, må i fremtiden forholde sig til Pinoteaus livsværk.

Nils G. Bartholdy

Dr. Claire Boudreau AIH FRHSC 1965–2020

Claire Boudreau døde af kræft den 17. november 2020, 55 år gammel. Efter 13 måneders sygdom var det slutt. Hun ble født 18. august 1965 i Saint-Jérôme og voksede opp i L'Assomption i provinsen Quebec litt nord for Montreal.

Hun var en av de absolutt fremste heraldikerne i sin generasjon og høyt respektert så vel i det internasjonale samfunnet av heraldikere som i sitt fødeland Canada hvor

hun innehadde en rekke sentrale heraldiske embeder. Claire ble utnevnt til Chief Herald of Canada i 2007 som den andre Chief Herald of Canada og den første kvinne ikke bare i dette embedet, men den første kvinne overhodet som ledet en heroldsmyndighet innen The Commonwealth. Hun sluttet i stillingen 20. mai 2020 og ble samtidig utnevnt til Margaree-Chéticamp Herald Emeritus. Hun var tidligere Saguenay Herald (1997–2000),

Saint Laurent Herald (2000–2007) og Deputy Chief Herald of Canada (2005–2007). Hun etablerte *the Public Register of Arms, Flags and Badges of Canada* som ble lansert i juli 2005 og hvor alle registreringer utført av den kanadiske heroldmyndigheten fra opprettelsen i 1988 er digitalt tilgjengelig. Dette banebrytende digitale registeret vil bli stående som en av hennes store innsatser for heraldikken.

Efter historiestudier i Montreal studerte hun ved Sorbonne og disputerte med avhandlingen *Les traités de blason en français (XIVe–XVIe siècle)* i 1996 og med Michel Pastoureau som veileder. Den ble i bearbeidet og utvidet versjon publisert i 2006 som referanseverket *L'héritage Symbolique des Hérauts d'Armes: Dictionnaire Encyclopédique de l'Enseignement du Blason Ancien (XIVe–XVIe siècle)*, og hun publiserte en rekke ar-

tikler om heraldikk som er publisert i bøker og tidsskrift. Hennes heraldiske formgivning var ofte innovativ og samtidig forankret i heraldikkens lange historie. Claire evnet å koble den historiske europeiske heraldikken med elementer og motiver fra den kanadiske urbefolkningen og bidro til å skape en kanadisk heraldikk som både stod trygt i den tradisjonelle heraldikken og åpnet for andre impulser.

Hun fikk sitt eget våpen i 2004 og i 2011 fikk hun som en spesiell æresbevisning tildelt skjoldholderne.¹ Våpenet har en sterk tilknytning til henne som person, mottoet og hjelmtegnet henspiller på totemnavnet hun fikk i den kanadiske speiderbevegelsen i 1978 – *Panthère ardente* (brennede panter) – og dette er også beskrivende for den glødende interesserte Claire som engasjerte seg med full kraft i sine oppgaver og interesser. Selve

våpenet er en fascinerende blanding av gammelt og nytt, det er en enkelt design som ser ut som det kunne komme fra heraldikkens barndom, men i realiteten er det helt nytt – og deri ligger genialiteten til en god heraldiker. Farven blå henspiller på hennes franske familiebakgrunn og kombinert med en indre bord i sølv for heraldikk som kunst og vitenskap, har vi straks fargene fra Quebecs flagg.

Hun var en kjent og kjær foredragsholder lokalt og internasjonalt, ofte i tospann med sin gode kollega og forgjenger som Chief Herald, Robert D. Watt. Vi er mange som hadde stor glede av å høre henne på de mange internasjonale kongressene og kollokvien hvor hun var til stede og kastet lys over et mangfold av interessante heraldiske emner og med en solid forskningsbasert tilnærming. Ved konferanser var hun alltid en støttende og motiverende tilhører og mange kanskje særlig yngre heraldikere vil minnes hennes oppmuntrende og inspirerende ord med glede. Hennes to-sproglighet var av stor betydning for konferansedeltagere som ikke behersket både engelsk og fransk muntlig.

Canada har vært vertsland for de internasjonale genealogiske og heraldiske kongressene ved to anledninger, den 22. kongressen ble avholdt i Quebec i 1996 og den 28. kongressen ble avholdt i Quebec i 2008. Ved begge anledninger deltok Claire aktivt i forberedelser og gjennomføring av kongressen og begge gangene var hun medlem av redaksjonen for kongressrapporten og i 2008 var hun dessuten president for den vitenskapelige komitéen for heraldikk.

Claire ble innvalgt i 2000 som Académicien i l'Académie internationale d'héraldique

(AIH) med stol nr. 63, hun var generalsekretær for akademiet 2008–2009 og rådsmedlem 2005 til 2018. Hun var fra 2006 til 2008 president for Bureau Permanent – den stående kongresskomitéen for de internasjonale genealogiske og heraldiske kongressene – og var frem til sin død medlem av Bureau Permanent. Hun var dessuten Fellow både av Royal Heraldry Society of Canada (2006) og Heraldry Society of Scotland (2020). I 2012 ble hun tildelt Queen Elisabeth II Diamond Jubilee Medal og i 2020 ble hun ridder av den franske fortjenstorden De akademiske palmer.

Hun etterlot seg ektemannen James Wilkinson, foreldrene Olga Beaubien og Ernest Boudreau samt broren François Boudreau.

Claire Boudreau utgjorde en forskjell der hun engasjerte seg og vil blir dypt savnet av heraldikere verden over.

Vi lyser fred over hennes minne.

Kaare Seeberg Sidselrud

Noter

- 1 Personal coat of arms of Claire BOUDREAU, Public Register of Arms, Flags and Badges of Canada, Ottawa, Ontario, November 15, 2011, Vol. VI, p. 73.
© Her Majesty The Queen in Right of Canada represented by the Canadian Heraldic Authority, 2011. Reproduced with the permission of Office of the Secretary to the Governor General, 2021. Reproduced with permission of the Estate of Claire BOUDREAU, 2021